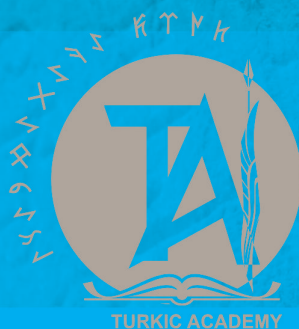

ISSN 1607-2790

Altaistics and Turkology

АЛТАИСТИКА жəнə ТҮРКОЛОГИЯ

1

2013

International Centre for ISSN (UNESCO, Paris, France), September 9, 2009 (ISSN 2074-8957).
Registration: Ministry of Communication and Information, January 28, 2011 (Certificate Number 11412-Ж (Zh))

ISSN Халықаралық орталығы (ЮНЕСКО, Франция, Париж қ.), 2009 ж. 9 қыркүйек (ISSN 2074-8957).

Тіркелуі: ҚР Байланыс және ақпарат министрлігі, 2011 ж. 28 қаңтар (куәлік №11412-Ж)

© «Altaistics and Turkology» journal of the Turkic Academy, 2013
Түркі академиясының «Алтаистика және түркология журналы», 2013

«Altaistics and Turkology»

JOURNAL OF THE TURKIC ACADEMY

ТҮРКІ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ

«Алтайстика және Түркология»

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№1 • 2013 • JANUARY-MARCH The journal is published four times a year
№1 • 2013 • ҚАҢТАР-НАУРЫЗ Жылына төрт рет шығады

Published since January 2011
2011 жылдың қаңтарынан
шыға бастады

THE FOUNDER: The Nonprofit Joint-Stock Company “Turkic Academy”
ҚҰРЫЛТАЙШЫ: «Түркі академиясы» коммерциялық емес акционерлік қоғамы

EDITOR-IN-CHIEF: Ibrayev Sh. (Astana)
БАС РЕДАКТОР: Ибраев Ш. (Астана)

EDITORIAL BOARD:

Ahmataliev A. (Bishkek); Bahadyrova S. (Nukus); Butanayev V. (Abakan); Vasiliyev D. (Moscow);
Egorov N. (Cheboksary); Zakiyev M. (Kazan); Dzhusupov M. (Tashkent); Dybo A. (Moscow);
Ivanich M. (Szeged); Illarionov B. (Yakutsk); Isen M. (Ankara); Kaipov S. (Bishkek); Kaidar A. (Almaty);
Penzhiev M. (Ashgabat); Reichl K. (Bonn); Rakhmonov N. (Tashkent);
Sarybayev Sh. (Almaty); Tuimebayev Zh. (Astana); Chechenov A. (Moscow); Shaikhulov A. (Ufa);
Horata O. (Ankara); Jankowski J. (Poznan)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

Ахматалиев А. (Бішкек); Бахадырова С. (Нүкіс); Бутанаев В. (Абакан); Васильев Д. (Мәскеу);
Егоров Н. (Чебоксары); Закиев М. (Қазан); Джусупов М. (Ташкент); Дыбо А. (Мәскеу);
Иванич М. (Сегед); Илларионов В. (Якутск); Исен М. (Анкара); Каипов С. (Бішкек);
Қайдар Ә. (Алматы); Пенжиев М. (Ашхабад); Райхл К. (Бонн); Рахмонов Н. (Ташкент);
Сарыбаев Ш. (Алматы); Түймебаев Ж. (Астана); Чеченов А. (Мәскеу); Шайхулов А. (Уфа);
Хората О. (Анкара); Янковски Х. (Познань).

EDITORIAL BOARD:

Sagidolda G. – Doctor of Philology, Professor (Managing Secretary); Abduzhapparov Y. – (Executive editor);
Alpysbayev K. – Doctor of Philology, Professor; Eskeeva M. – Doctor of Philology, Professor;
Kadasheva K. – Doctor of Pedagogics, Professor; Raiymkhan K. – Doctor of History;
Kuanysbayev E. – Doctor of Philosophy; Ashikbayeva B.;

Agibayeva R. – Editor, Member of Journalists Union of the Republic of Kazakhstan; Kabdrasheva M. – Translator;
Orynbayev Zh. – Translator; Amirzhanova A. – Designer, Member of the Eurasian Designers Union

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ:

Сагидолда Г. – ф.ғ.д., профессор (жауапты хатшы); Абдужаппаров Ы. – (жауапты шығарушы)
Алпысбаев Қ. – ф.ғ.д., профессор; Ескеева М. – ф.ғ.д., профессор; Қадашева Қ. – п.ғ.д., профессор;
Райымхан К. – т.ғ.д.; Қуанышбаев Е. – PhD; Ашикбаева Б.;

Агибаева Р. – ҚР Журналистер одағының мүшесі (редактор);
Кабдрашева М. – аудармашы; Орынбаев Ж. – аудармашы;
Амиржанова А. – дизайнер, Еуразиялық дизайнерлер одағының мүшесі

CONTENTS

<i>Zakiev M.Z.</i>	Adequate Turkology about the depth of ancient Turkic peoples history	6
PHILOLOGY		
<i>Syzdykova R.G.</i>	The language of “Zhami ‘at-tauarikh” Zhalairi.....	21
<i>Egorov N.I.</i>	Problem of pre-bulgar substratum in the Volga-Kamie.....	53
<i>Eker S.</i>	Overall review of the development of terminological science of Turkey during transient process to modernization.....	68
<i>Dzhusupov M.</i>	Synharmonic and nonsynharmonic dialects of the Uzbek language.....	96
<i>Hisamitdinova F.G.</i>	History of the study of the Bashkir language vocabulary.....	104
<i>Useev N.</i>	Some suggestions on reading (deciphering) and determining of the meaning of the Yenisei written records «Bedelig E 91» and «El-Ajy E 68/».....	113
<i>Myreyeva A.N.</i>	Folk tradition and the development of philosophical genres in the Yakut literature.....	127
<i>Davletshina L.H., Zavgarova F.H.</i>	Semantic opposition house-road and imagination about spirit-owners of these locuses in the traditional culture of the Zakazanie Tatars in early XXI century.....	141
<i>Kamzabekuly D.</i>	The Jadidism background.....	156
<i>Sarsikeyeva G., Dressler W.</i>	Overview of forms of literary expression from the Turkic haganate to the Kazakh khanate.....	171
HISTORY, ETHNOGRAPHY AND ARCHAEOLOGY		
<i>Tagiyeva R.S.</i>	The State Museum of Azerbaijani Carpet and Folk Applied Arts.....	188
ART STUDIES (culture, cinema, theatre, music)		
<i>Muptekeyev B.J.</i>	The Turkic civilization and principles of instrumental music formation.....	206
<i>Abdrakhman G.B.</i>	Towards the Turkic elements in the cultural traditions of the South Slavs.....	219
PEDAGOGY		
<i>Duisenbayev A.K.</i>	Traditions of upbringing in the spiritual and moral heritage of the Turkic peoples.....	233
REVIEW		
<i>Islayev F., Hairullin M.</i>	Ethnic roots of the Turkic peoples: traditions and new approaches.....	247
<i>Chinar A.A.</i>	The Turkic heritage and modern Kazakh literature.....	251

МАЗМҰНЫ

<i>Закиев М.З.</i>	Адекватная тюркология о глубине истории древних тюрков.....6
--------------------	--

ФИЛОЛОГИЯ

<i>Сыздықова Р.Ғ.</i>	The language of “Zhami ‘at-tauarikh” Zhalairi.....21
<i>Егоров Н.И.</i>	Проблема добулгарского субстрата в Волго-Камье.....53
<i>Екер С.</i>	Modernleşme Sürecinde Türkiye’de Terimbilim Çalışmalarına Genel bir bakış.....68
<i>Джусупов М.</i>	Сингармонические и несингармонические диалекты узбекского языка.....96
<i>Хисамитдинова Ф.Г.</i>	История изучения лексики башкирского языка.....104
<i>Усеев Н.</i>	Yenisey, «Bedelig Y 91» yaziti ile «El-Aji E68/1» yazitları üzerinde bazı okuma ve anlamlandırma teklifleri.....113
<i>Мыреева А.Н.</i>	Народно-поэтические традиции и развитие философских жанров в якутской литературе.....127
<i>Давлетишина Л.Х., Завгарова Ф.Х.</i>	Семантическая оппозиция дом-дорога и представления о духах-хозяевах этих локусов в традиционной культуре татар Заказанья начала ХХІ века.....141
<i>Қамзабекұлы Д.</i>	Жәдитшілдік бастауы.....156
<i>Сарсикеева Г., Dressler W.</i>	Краткий обзор исторического аспекта эпических поэм (жыр), начиная с периода Тюркского Каганата до Казахского Ханства.....171

ТАРИХ, ЭТНОГРАФИЯ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ

<i>Тагиева Р.</i>	Государственный музей азербайджанского ковра и народно-прикладного искусства.....188
-------------------	--

ӨНЕРТАНУ (мәдениет, кино, театр, музыка)

<i>Мунтекеев Б.Ж.</i>	Түркі өркениеті және аспаптық музыканың қалыптасу негіздері.....206
<i>Абдрахман Г.Б.</i>	О тюркских элементах в культурных традициях южных славян.....219

ПЕДАГОГИКА

<i>Дүйсенбаев А.Қ.</i>	Түркі халықтарының рухани-адамгершілік мұраларындағы тәрбие тағылымдары.....233
------------------------	---

ШҚІР

<i>Ислаев Ф., Хайруллин М.</i>	Этнические корни тюркских народов: традиции и новые подходы.....247
<i>Çınar A.A.</i>	Türklük Mirası ve Günümüz Kazak Edebiyatı.....251

Eker S.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE TERİMBİLİM ÇALIŞMALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Бұл мақалада Түркияның модернизацияға көшу үдерісі кезіндегі терминология ғылымының даму тарихына талдау жасалған. Қоғам өмірінің барлық салалары бойынша жасалынған жаңа терминдердің тілдік қолданысқа енгізілуі мәселесі қарастырылады.

В этой статье анализируется история развития терминологии во время перехода Турции к модернизации. Рассматривается внедрение новых терминов в отрасли, охватывающие все общественные направления.

This article deals with the history of terminology development during the adoption of Turkey to modernization. The introduction of new terms to all sphere, covering all public tendencies is considered in this article.

Başkent Üniversitesi

Fr. train. Demir yolu arabaları katarı (*Katar* kelimesi dururken, şive-i lisanımıza asla uymayan bir lügat-i ecnebiyyenin isti'maline ne hacet?).

(Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, Dersaadet 1317, s. 400).

I. GİRİŞ

Toplumsal ve kültürel değişimler; din, siyaset, askerlik, bilim, teknoloji vb. alanlardaki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Bu alanlardaki gelişmeler, öncelikle yeni kavramların göstergeleri olan terimler aracılığıyla algılanmakta, kopyalanan terimler alıcı dilin söz varlığına aktarılırken toplumsal ve kültürel yeni yönelimlere de işaret etmektedir.

Ne var ki Türk bilim dili tarihi boyunca, sayılı yapıtların ve sınırlı dönemlerin dışında, yeni kavramları karşılamak üzere sözcük üretilip yazı diline aktarılmamış, terim vb. sözlüksel öge ihtiyaçlarının karşılanmasında ana kaynak Arapça olmuştur. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, hukuk terminolojisindeki karşılığı ile *resepsiyon*, yani yabancı bir hukuk sisteminin tümüyle alınıp benimsenmesidir [1, 24].

Çağın ihtiyaçları terimsel etkinlikler çerçevesinde, sözlük bilimin yanı sıra bilişim ve uygulayımın sağladığı imkânlardan da yararlanarak gelişen karma bir bilim dalını, terim bilimi ortaya çıkarıyor. Ulusal ve uluslararası alanda siyasal, ekonomik her türlü ilişkinin yarattığı bildirilişim zorlukları bu bilim dalının gelişiminde önemli bir rol oynuyor [2, 346, 385-389].

Türk terim bilim tarihi, Türk dili tarihinin dikkate değer konu ve sorunlarından biri olmasına karşın, [3] tarihî ve modern perspektifler içinde, bütüncül biçimde ele alınmış ve değerlendirilmiş değildir. [4, 326] Oysa, yukarıda da belirtildiği gibi, terimlerin

üretilmesinin ve tüketilmesinin, toplumsal yaşamın, uygarlık tercihinin yönünü göstermesi bakımından toplum ve bilim tarihi içinde özel bir yeri ve önemi vardır. Bu nedenle, kapsamlı ve nesnel bir bilim tarihi yazımı için, ilk eser ve araştırmacılardan bu yana, konuyla ilgili çalışmaların ortaya konulması, kuramsal ve uygulamaya dayalı etkinliklerin dikkatle not edilmesi, mevcut malzemenin terim bilim alanındaki çağdaş gelişmeler ışığında yorumlanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türk dili ve kültürünün terimler konusunda ilk Türkçe yazılı belgelerden modern dönemlere değin görmezden gelinemeyecek önemli bir birikimi bulunmasına karşın [5, 68-75], bu birikim, yaşanan kültürel, toplumsal ve siyasal dönüşüm ve devrimler nedeniyle, yakın dönemlerde dahi, bir sonrakini besleyen ve destekleyen sinerji yaratamamıştır.

II. MODERNLEŞME YOLUNDA: TANZİMAT VE SONRASI (1839-1908)

Sanayi Devrimi, batının askerî ve ekonomik üstünlüğünün yanında, siyasal üstünlüğünü de beraberinde getirmişti. 19. yüzyıl başlarında, Osmanlı yönetimi ve aydınlarınca, Avrupa uygarlığı karşısında geride kaldığı iyice anlaşılmış, her alanda acil önlem ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Gelişen siyasal ve toplumsal koşullar Osmanlı yönetimini askerî ve sivil bürokrasinin bütün alanlarında reforma zorluyordu. III. Selim (h. 1789–1807) ile resmen başlayan geniş kapsamlı reform süreci, Sultan II. Mahmut döneminde (h. 1808–1839) idari ve siyasî yapının tüm kurumları ile Avrupa ülkelerine benzer biçimde yeniden yapılandırılmasıyla gelişecek, her değişiklik, her reform doğal olarak ilgili uzmanlık alanının terminolojisiyle birlikte yaşama geçirilecektir [5, 102-112].

1839 Tanzimat reformu, batılı ‘normlar ve formlar’ın, Türk toplum yaşamının birincil değerler dizisi hâline geldiğinin resmen tescil edilmesi anlamındaydı. Batı örneğinde kurulan *Mülkiye*, *Harbiye*, *Tıbbiye*, *Tercüme Odası*, *Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye*, *Encümen-i Danış*, *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye*, *Darülfünun* vd. Tanzimat dönemindeki reform hareketlerinin ana figürleriydi. Batıdaki modellere göre oluşturulan bu kurum ve kuruluşlar, faaliyete geçmelerinden itibaren terim ve terminoloji sorunlarıyla karşı karşıya gelmişlerdi. Örneğin, 1827’de öğretime başlayan *Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Osmaniye-i Şahane*’de, mevcut tıp dilinin ve terminolojisinin yeni öğretim tarzına uygun olmaması nedeniyle, Fransızcanın öğretim dili yapılmasına karar verilmişti. Böylece tıp vd. bilim alanlarındaki dil ve terminoloji sorunları başlamış oluyordu. Dönemin yöneticileri dil ve terim sorununu ileride yeniden ele almak üzere not edecekler, ancak nihai çözüm hiçbir zaman bulunamayacaktır.

Tanzimat bürokrasisi ve Tanzimat aydınlarının çoğunluğu, terimleri batıdan aynen almak yerine, anlam kopyalarıyla Osmanlıcaya aktararak millileştirmek görüşündeydi. Bu yönde resmî ve özel girişimlerle çok sayıda iki dilli terim sözlüğü yayımlanmıştı. Ancak, üç dilden oluştuğunun altı çizilen Osmanlıcanın genellikle Arapça dil malzemesiyle yapılan terimleri, modern anlamda millî sayılamazdı. Millileştirme, bugünkünden farklı olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal ve toplumsal değerler dizisine ve muhafazakâr düşünceye uyarlanması anlamını taşıyordu. Terimlerin millileştirilmesi de doğal olarak Osmanlılaştırılmasıydı. Dilde yalınlaşmayı savunan Ş. Sami gibi aydınlar göre Türkçenin Arapçadan vazgeçebilecek bir genişliği olmamakla

birlikte, hiç olmazsa günlük dile (lisan-ı adi) yetecek kadar söz varlığı bulunduğundan, Arapça terimlerin fen ve edebiyat bilimleriyle sınırlı kalması yeterliydi [6, 152-157]. Arapça terminoloji ile modernleşmek düşüncesi yüz yıl sonra Türkçe terminoloji ile modernleşmek ülküsüne dönüşecek, ancak terminolojide gelişmelerin hızına yetişmek mümkün olamayacaktır.

Tanzimatçıların ürettiği terimler Arapça ve Farsça için de bir kazanım olmuş, Arap ülkelerindeki üniversiteler dahi bu terimlerden yararlanmışlardı. Osmanlının, kaynağını batıdan alan kurumları ve bürokrasisi, İran kurumlarına ve bürokrasisine de model olmuş, bu kurumların Arapça kökenli adları, Osmanlı aydınlarının Arapça (ve Farsça) sözcükler ve kurallarla Fransızcadan yaptıkları anlam kopyaları, Farsçaya da aktarılmıştı [7, 79-96].

III. MODERNLEŞME YOLUNDA: İKİNCİ MEŞRUTİYET VE SONRASI (1908–1923)

II. Meşrutiyet (1908) sonrası dönem, kaotik siyasi gelişmelerin ve trajik yenilgilerin yarattığı milliyetçilik temelinde şekillenecektir. Gelişen Türkoloji, Türkçe ilk yazılı eserlerin MS 8. yüzyıla değin uzandığının ortaya çıkması, keşfedilen bin yıl öncesinin Türkçe bilim ve düşünce eserleri, aydınlar arasında ulusal düşünceyi destekleyen, geliştiren bir düşünsel ortam yaratmıştı. [8, 16] Türkçenin, Osmanlıca içinde neredeyse yalnızca yardımcı eylemleriyle yer alan bir dil olmadığı; zengin, köklü ve nispeten saf bir söz varlığına sahip bulunduğu ortaya çıkmıştı. Maarif Nezareti'nin (Eğitim Bakanlığı) müdahalesi ile dil ve terim sorunu, devlet sorunu hâline gelmiş, bakanlık bünyesinde kurulan komisyonlar harf, imla, gramer konularının yanı sıra terimler sorununu da ele almışlardı [9, 11]. Gelişen, hatta iktidara uzanan Türkçülük ideolojisine karşın, Meşrutiyet ve sonrasında bürokrasinin dil ve terim sorununa bakışı, Tanzimatçılardan farklı olmayacaktır.

Darülfünun'da oluşturulan terim komisyonları da Tanzimatçıların izlerinden yürümüş, geçmiş dönemlerde eksik kalan *tıp, felsefe, sosyoloji ve didaktik bilimler* alanlarında terimler üretilmişti [10, 343-352]. Ancak Tanzimat döneminde olduğu gibi, terimlerin Batı dillerinden aynen aktarılmasını savunan azınlıktaki görüşlere karşın, genel eğilim, imparatorluk sınırları içinde yaşayan diğer Müslüman halkların da dikkate alınmasıydı, yani, terimler Müslüman halklar için ortak dil olan Arapçanın söz varlığından yararlanılarak yapılmalıydı. Bu dönemde de sorun terimlerin Batı dillerinden aynen alınması ya da Arapça, Farsça sözcük ve tamlamalarla karşılanması seçenekleri arasında dolanıp durmuştu. Farklı disiplinlerde ilgili alanın terimlerini ölçünleştirme ve dizgeleştirmeye yönelik herhangi bir çaba ise gündemde olmamıştı.

Batı dillerinde üretilen terimlere Türkçe sözcüklerle karşılık bulunması, Ziya Gökalp gibi Türkçülük akımının öncüleri dâhil, Cumhuriyet'e değin neredeyse hiç kimsenin aklına dahi gelmemiştir. Gökalp Türkçeyi kavramlar açısından çağdaşlaştırmak, terimler açısından İslamlaştırmak, dil bilgisi ve yazım bakımından Türkçeleştirmek düşüncesindeydi [11].

Cumhuriyet öncesi, yeni terimlerin üretilmesi bakımından Tanzimat dönemine göre gerek kuramsal ve gerekse uygulama anlamında daha ileri bir aşama, düşüncelerin

olgunlaştığı, safların belirginleştiği bir dönemdir. 1911-1922 arasında süren on bir yıllık uzun savaş döneminin ardından, ulusal devletin kurulduğu, Cumhuriyetin ilan edildiği dönem, terimlerin Türkçeleştirilmesi bakımından tahmin edilemeyecek kadar köklü ve devrimci olacaktır.

IV. CUMHURİYET DÖNEMİ

1. Dil Devrimine Kadar (1923-1932): 1923 yılında her türlü resmî yazışmada Türkçe kullanılmasına, terimlerin Türkçeleştirilmesine ilişkin TBMM'ye bir 'Türkçe Kanunu' önerisi sunulmuştu. Bu önerinin ilk maddesine göre Maarif Vekilliğinde (Eğitim Bakanlığı) alfabe, yazım, öz Türkçe kuralları, grameri ve sözlüğü ile ilgili çalışmaları yürütecek bir *Türkçe Kurulu*, ikinci maddeye göre her bilim dalı için bir *terim kurulu* oluşturulacaktı. Terim kurulları mevcut terimleri halk dilinden de yararlanarak Türkçeleştirme göreviyle yükümlüydüler.

Yasa önerisinin dördüncü maddesinde ilkokullarda 1926, ortaokullarda 1928, yüksekokullar ile herhangi bir derecedeki bilim kurumlarında 1931 yılından sonra yalnız Türkçe kurallar ve terimlerle yazılan kitaplar kullanılabileceği hükmü yer alıyordu [9].

1924'te öğretim dili Arapça olan medreselerin kapatılması, 1929'da Arapça ve Farsçanın ortaöğretim müfredatından kaldırılması, bu dillerin işlevini önemli ölçüde azaltmıştı. 1928'de hutbe Türkçe okutulmuş, 'Beynelmilel Erkam'ın kullanılması hakkındaki kanun gereğince 1 Haziran 1928 tarihinden itibaren uluslararası rakamlar hayata geçirilmişti. Bu yasalar, Harf Devrimi'nin ve ardından Dil Devrimi'nin somut işaretleriydi. 1928'de yapılan Harf Devrimi, Dil Devrimi'ne giden yolu açmıştır. Harf Devrimi'ni yürüten *Alfabe Encümeni* (Alfabe Komisyonu), resmî kurumlar ve yükseköğretim kurumlarının Başbakan İsmet İnönü başkanlığında bir araya gelmesiyle bir *Türk Söz Kitabı* yani sözlük yayımlanması, Darülfünun'un (İstanbul Üniversitesi) da, bu kitabın terimlerinin ve özel adlarının hazırlanmasında görev alması kararlaştırılmıştı [12]. Ancak bu girişim sonraki girişimler gibi, somut ve sürdürülebilir bir iş birliğine dönüşemeyecektir.

Alfabe Encümeni terim çalışmalarının da yer alacağı daha geniş kapsamlı çalışmalar nedeniyle *Dil Encümeni* adını almış ve görevini 1931 yılına değin sürdürmüştü [5, 400, 401]. Encümenin yayımladığı ondan çok eser arasında, doğrudan terimlerle ilgili yayın bulunmuyordu.

Atatürk'ün 1930'da S. M. Aarsal'ın, *Türk Dili İçin* adlı kitabının ön sözüne el yazısıyla yazdığı 'ülkesini ve yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır.' satırları siyasal bağımsızlığın yanı sıra, Türkçenin bağımsızlığının da altını çiziyor, Dil Devrimi sürecinin kısa bir süre sonra başlayacağına işaret ediyordu [13, 190]. Dilin ulusal ve halka dönük olması, çağdaş uygarlığın getirdiği bilim ve teknoloji kavramları için yeni sözcüklere, terimlere ihtiyaç vardı. Geniş çaplı ve kapsamlı bir reform için başka kurumsal ve yapısal düzenlemelerin yolu açılacak ve *Dil Encümeni* (Dil Komisyonu) 1932'den itibaren *Türk Dili Tetkik Cemiyetine* (TDTC) dönüşecektir.¹

¹ Türk Dili Tetkik Cemiyeti (T.D.T.C.) adı Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra Türk Dili Araştırmaları Kurumu (T.D.A.K.) ve son olarak Türk Dil Kurumu (TDK) şeklinde değiştirilecektir.

2. I. Dönem Türk Dil Kurumu (1932–1983): Türkiye’de terminoloji çalışmalarının odağı Türk Dil Kurumudur. Kurumun amacı, ilk ‘nizamname’sinin birinci maddesindeki ‘Türk dilinin öz güzelliğini meydana çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında değerine yaraşır yükseliğe erdirmek maksadıyla 12 Temmuz 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti adlı bir cemiyet kurulmuştur.” cümleleri ile ortaya konuluyordu. TDK; Türkçenin özleşmesini, bütün bilim, teknik, sanat kavramlarını karşılayacak yolda gelişmesini ‘devrimci bir anlayışla ve bilim yöntemlerine uygun olarak’ sağlamak amacıyla, bilim terimleri üzerinde çalışmalar yürütecektir. Bu çalışmalar, terim üretiminin ulusal çizgiye oturtulması sürecinde kurucu, düzenleyici ve yönlendirici nitelikte olacaktır. 1932 tarihli ilk nizamnamede sıralanan iş ve çalışma kolları arasında terim kolu yer almıyordu [14].

Atatürk’ün direktifleri ile başlayan Türk Dil Devrimi, dil planlamalarının Türkiye sürümü, dünyadaki ‘ulus inşası’ projelerinin bir örneğidir.² *Seçim, kodlama, yazılaştırma, dilbilgiselleştirme, sözcükleştirme, genişletme* aşamalarından oluşan devrim sürecinde terim listeleri ve sözlükleri planlama sürecinin ‘sözcüklendirme’, başta eğitim kurumları olmak üzere yaşama geçirilmesi ise ‘uygulama’ aşamasını oluşturmuştur [15, 7-25, 65]. Dil planlaması sürecinde *Maarif Vekâleti ve Dil Encümeni* ‘kodlama’yı başlatan ve icra eden kurumlar olmuş, okul terimlerinin Türkçeleştirilmesiyle reformun genişletme aşaması tamamlanmıştır [15, 64,72].

Türk Dil Devrimi 1950’ye değin kayda değeri bir engelle karşılaşmamış, aksine, dil planlamasının gerekleri devleti yönetenlerden halka, kitle iletişim araçlarından okullara, ülkede tüm kesimlerde coşkuyla yerine getirilmiştir.

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluş şemasını bizzat kâğıt üzerine çizen Gazi Mustafa Kemal, *Filoloji ve lengüistik, Türk Dili başlıkları altında Filoloji ve lengüistik, lügat ve ıstılah, gramer ve sentaks ve etimoloji* adlarını not ermişti [13, 196]. Gazi Mustafa Kemal, TDTC’nin kuruluşundan kısa bir süre sonra TBMM’nin açılış konuşmasını yaparken ‘Türk dilinin kendi benliğine, aslındaki güzellik ve zenginliğe kavuşması için bütün devlet teşkilatımızın dikkatli, alâkalı olmasını isteriz.’ diyordu. Bu sözler Dil Devrimi’nin hayata geçirilmesi için bütün kamu kuruluşları için bir yönerge niteliğindeydi.

Birinci Dil Kurultayı’nın programında ‘Türk dilinin bugünkü hâli, asri ve medeni ihtiyaçları’ başlığı altında “Tanzimat’tan ‘bugüne’ kadar Türk dilinin gösterdiği değişiklikler ve Türk dilinin asri ve medeni ihtiyaçları nelerdir?” alt başlıkları hâlinde terim konusu yer alıyordu [16, 64]. Bu başlığın amacı ‘Sahalarında dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek, düşünüş tarzını asrileştirecek ve garplılaştıracak hâle getirmek, yeni vakıaları ifade edecek yeni kelimeler teşkilinde önceden hazırlanmış ve tespit edilmiş kaideler hazırlamak’ şeklinde belirtilmiştir.

Kurultayca kabul edilen 7 maddelik Çalışma Programı’nın son maddesi ‘Terimlerin Türkçeleştirilmesi’ idi. Programın 3. maddesinde ‘ıstılahlar konurken’, yani terimler üretilirken Türkçenin bütün ‘lâhikalarının araştırılmasına, bu lahikaların, edatların dilimizin bütün ihtiyaçlarına yetecek surette işlenmesine ehemmiyet verilmelidir.’ kaydı yer alıyordu [14, 30]. Türk dilinin zenginliğine, onunla bir bilim dili yapılacağına inanç ve güven duygusuyla toplanan Kurultay’da okunan tezlerden biri ‘bugünkü ilmi

² Türk dil planlamaları içinde terimler sorunu, uzun erimli ve aşamalı olarak uygulandığından bu yazıda terim reformu söylemi kullanılacaktır.

ıstılahların garabetleri-ıstılahların millî dil kaynağından çıkarılması' idi. Batı dillerinden aşağı olmamak üzere, onlardaki değişik kavramları anlatacak, kesinliği, açıklığı sağlayabilecek nitelikte, bilim dilimizin belkemiği olan terimleri bulmak ve bu amaçla terimler sözlüğü yapılması, ilk kurultayın kararları arasında yer alıyordu [17, 50].

Kurultay'ın ardından Ankara'da başlayan çalışmalarda 16 uzmanlık bölümünden oluşan ve 16 'yarkurul'un (komisyon) görevlendirildiği Lûgat ve İstılah Kolu, kolların en genişiydi [2].³

Terim Kolu'nun uzmanlık bölükleri şu şekildeydi: *felsefî ilimler, riyazî ilimler (matematik), astronomi, jeoloji, fizik, biyoloji, ruh ilimleri (psikoloji), tarih ilimleri, cemiyet ilimleri (sosyoloji), dil ilimleri, bediyyat (estetik) ve güzel sanatlar, av, spor ve talih oyunları, askerlik, hükümet teşkilatı, yollar ve nakil vasıtaları, teknoloji ve zanaatlar*. Kol, çalışmalarını 16 terim bölümü ile bunların başkanlarından oluşan *Terim Merkez Kurulu* çatısı altında sürdürüyordu. Uzmanlık bölükleri de kendi içlerinde takımlara ayrılarak konularına ilişkin terim 'kadro'larını hazırlıyorlardı [10]. Her bilim alanının terimleri, Osmanlıcaları ve Fransızcaları esas olmak üzere, gerekli olanlarda Almancası yahut İngilizcesi veya Greko-Latin asılları ile gösteriliyor, Türkçede kullanılmakta olan karşılığı da yazılarak listeler hâlinde toplanıyordu. Hazırlanan Osmanlıca terim 'kadro'ları öğretmenlere ve alanların uzmanlarına ulaştırılarak her birinden Türkçe karşılık önergesi, yani listelerdeki Osmanlıca terimlere uygun olanları bildirmeleri isteniyordu [18]. Gelen öneriler bölüklerde inceleniyor, bölümçe kararlaştırılan karşılıklar Terim Merkez Kuruluna bildiriliyor, bu kurulun değerlendirmeleri Genel Merkez Kurulunda bir daha tartışılarak nihai karar veriliyordu.

Sözlük ve Terim Kolu, TDK'nin en etkin ve aynı zamanda en tartışmalı çalışmaların odağı hâline gelecektir. Birinci Türk Dil Kurultayı'ndan hemen sonra Gazi Mustafa Kemal'in başkanlığında toplanan 'Umumî Merkez Heyeti', terimler üzerinde yapılacak olan çalışmaları belirlerken, *Terim Kolu*'nun görevi 'Terim bölümünün işi, bugünkü bilim dilimizde kullanılmakta olan yabancı dillerden alınmış terimler yerine bütün bu bilim kavramları için öz Türkçe terimler bulup yahut yaratıp koymaktır.' sözleriyle dile getirilmişti [19, 173-184].

Lûgat ve İstılah Kolu (Terim ve Sözlük Kolu) terimlerin çokluğu, yaygınlığı göz önünde tutularak 1934'teki İkinci Türk Dil Kurultayı'nda *Lûgat Kolu* ve *Terim Kolu* olarak ikiye ayrılmıştı. *Askerlik, riyaziye* [13, 325] (*matematik*) terimleri; *Türkçenin bilimsel terimleri, bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesi* vb. konularda çeşitli bildirilerin sunulduğu bu kurultayda, bilim terimlerinin iki aşamada ele alınmasına ilk ve orta öğretim okullarında okutulan ders kitaplarında yer alacak terimlere öncelik verilmesine, yüksekokullarda ve uzmanlık yazılarında kullanılacak terimlerin ise sonraki dönemlere bırakılmasına karar verilmişti [20, 10]. Kadrolara alınan terim sayısı, İkinci Kurultay günlerinde 32,302'yi bulmuştu.

1936 yılındaki Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda Türkçenin yeryüzündeki dillerin anası olduğunu ortaya koyan Güneş-Dil Kuramı benimsenmiş, sıra bilim ve fen terimlerini

³ Terimbilim, kapsadığı etkinlikler bakımından belirleme, çözümleme, yaratım ve ölçünleme işlemleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. Belirleme, alanla ilgili öğelerin saptanmasıdır. Çözümleme işleminde bağlam içinde ele alınan öğelerin kavramsal niteliği ya da içeriği ortaya konulur. Yaratım, yeni sözcük üretiminin kesin bir zorunluluk olarak ortaya çıkmasıdır. Ölçünleme benimsetme, geçerlik ve yaygınlık kazandırma eylemidir.

Türkçeleştirmeye gelmişti. Terim reformunun ilk aşaması ‘aritmetik’, ‘geometri’ ve ‘cebir’ terimlerinin yeniden düzenlenmesiydi. Terimler Türkçeleştirilirken, bir yandan da dilin söz varlığında var olan veya yeni kopyalanan doğu ve batı kökenli terimlerin aslında Türkçe olduğu Güneş-Dil Kuramına göre ortaya konuluyordu. Gerçekte, tamamı halk etimolojisi niteliğindeki bu açıklamaların en önemli işlevi, terimlerin Batı dillerinden alınmasını savunan görüş ile dilden atılmayan veya atılamayan Arapça, Farsça kökenli terimlerin kullanımını meşrulaştırmak, yani Dil Devrimi’nin hedefleri ile çelişmesini önlemektir.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı ile terim çalışmaları, bir önceki kurultay kararı gereğince ilk ve orta öğretimin ihtiyaçlarına yönelmişti. Öğrencilerin derslerini kolaylıkla anlayıp öğrenmeleri amacıyla ders kitaplarındaki terimlerin, özellikle Arapça kökenlilerin Türkçeleştirilmesine, dile yerleşmiş çoğunluğu batı kökenli terimlerin ise değiştirilmemesine karar verilmişti.

Türk Dil Devrimini başlatan ve yöneten Gazi Mustafa Kemal, Kurumun çalışmalarına her düzeyde ve her aşamada fiilen katılmıştır. Özellikle askerlik [21] ve geometri [22] terimlerinin üretiminde Atatürk’ün kişisel katkıları önemlidir. Atatürk, terim hazırlama ilkelerini bizzat uygulayarak sözcüklere yeni terim anlamları yüklemiş, kullanım sıklığı düşük ekleri canlandırmış, *daire*, *hacim* örneklerinde olduğu gibi halk diline giren yabancı kökenli sözcükleri Türkçe söyleyişe uyarlamıştır. Terim üretiminde Arapça kökenli *cisim*, *çekül*, *merkez*; *çember*, *kenar*, *köşe* gibi Farsça, *hatta geometri*, *-gen*, (*beş-gen*, *üç-gen*), *homolog*, *kare*, *poligon*, *prensip*, *teorem*, *teori* gibi Batı dillerinden sözlüksel kopyalardan da yararlanmıştır [23].

Yaşamının son altı yılında Atatürk’ün en yoğun uğraşı, Türk Dil Devrimi’nin başarıya ulaştırılması olmuştur. Ölümünden altmış altı gün önce el yazısıyla kaleme aldığı vasiyetnamesinin altıncı maddesi [13, 245] ve ölümünden yalnızca on beş gün önce, 1 Kasım 1938 günü TBMM’nin açılışında Başbakan Celal Bayar’a okuttuğu konuşmasında ‘Dil Kurumu en güzel ve feyizli bir iş olarak türlü ilimlere ait Türkçe terimleri tespit etmiş ve bu suretle dilimiz yabancı dillerin tesirlerinden kurtulma yolunda esaslı adımını atmıştır. Bu yıl okullarımızda tedrisatın Türkçe terimlerle yazılmış kitaplarla başlamış olmasını kültür hayatımız için mühim bir hadise olarak kaydetmek isterim.’ mesajı, terminoloji devriminin başarıya ulaşma yolunda çok önemli bir aşamayı gerçekleştirdiğine ilişkin inancını ortaya koymaktadır [24].

Bu süreçte, terim üretimiyle ilgili kimi ilkeler de ortaya çıkmıştır:

– İlk ve ortaöğretim programlarına ilişkin terimlerde amaç, Türk çocuğunun, derslerini kolaylıkla anlayıp öğrenmesi olduğu için, kökü Türkçeden gelenlerin yanı sıra uluslararası alanda ortak kullanılan terimleri olduğu gibi almak [13, 379]⁴.

– Yukarıdaki hususların dışında kalan terimlerin elden geldiğince öğrencilerin bildiği ve konuştuğu Türkçenin sözleriyle ve Türkçe üretmek.

– Yabancı kökenli terimleri Osm. *hacim* > *hacım*, Osm. *dâire* > *dayire*, Osm. *hendese* > *endese* ‘geometri’, Fr. *logarithme* > *logaritma* ‘logaritma’ vb. sesçe Türkçeleştirmek⁵.

⁴ Bu ilkeye göre uluslararası arenada yaygın ve müşterek olarak kullanılan elektrik, dinamo, metre, gram; kare, poligon, prensip, teorem, teori vb. terimleri Batı dillerinden aynen kopyalanabilecekti.

⁵ Bu ilke Batı kökenli geometri, gönye, silindir, sinüs, kosinüs vb. terimlerin Türkçe kökenli olduğunu ortaya koyan Güneş-Dil Kuramının bir sonucuydu.

– Bu tür terimlerin dışındakileri, Türk öğrencilerin en kolay biçimde anlamalarına imkân verecek şekilde Osm. *nokta* yerine *benek*, Osm. *şua* yerine *ışın*, Osm. *münhani* yerine *eğri* vb. genel dilin sözcükleriyle ve diğer yollarla üretmek.

Fen derslerine yönelik olarak hazırlanan ve geniş hacmi dolayısıyla *Tuğla Kitap* olarak bilinen, *Türkçe Terimler Cep Kılavuzu* 1939'dan itibaren ilk ve ortaöğretim kurumlarında kullanılmıştır. Kılavuzda *astronomi*, *biyoloji*, *botanik*, *coğrafya*, *fizik*, *jeoloji*, *kimya*, *matematik*, *mekanik* ve *zooloji* bilim dallarına ilişkin 3397'si 'olumlu ve genel bilimler'le, 481'i coğrafya ile ilgili olmak üzere toplam 3878 terim ve Türkçe-Osmanlıca, Osmanlıca-Türkçe ve Fransızca-Türkçe-Osmanlıca dizinler bulunmaktaydı. Bu eser 1963'te güncelleştirilmiş ve tarım terimleri de eklenerek 10.088'i içine alan *Ortaöğretim Terimleri Kılavuzu* adıyla yayımlanmıştır [25, 155, 156].

1937-1959 yılları arasında toplu hâlde basılanlardan 8, bilim dallarına göre yani tek konuyla ilgili olanlardan 30, çeşitli konularda 4 olmak üzere, toplam 42 terim sözlüğü bulunuyordu [26, 41-57]. 1970'li yılların sonunda yayımlanan terim sözlüklerinin sayısı 50'ye yaklaşmıştı [27, 17]. 1960-1982 terim sözlüğü sayısı 102, bu sözlüklerde yer alan madde başı sayısı ise yaklaşık 107.000 idi [28, 269-278]. Akalın'a göre 2003 yılı itibarıyla TDK tarafından yayımlanan terim sözlüğü sayısı 69'dur [29]. 2009 itibarıyla TDK tarafından 72 yılda yayımlanan terimbilimle ilgili kitap, kılavuz vb. yayının toplamı 110 civarındadır.

I. Dönem TDK, faaliyetlerini genellikle kendi içinde yürütmüş, zaman zaman dile getirilen iş birliği çağrılarına karşın, özellikle üniversitelerle yeterli düzeyde kurumsal iş birliği yapamamıştır [30]. *Hekimlik Terimleri Yürütme Kurulu* (1967) gibi kimi münferit girişimler amacına ulaşamamıştır [4].

Dil reformuyla önerilen Türkçe terimler ise üç tür gelişme göstermiştir:

a. *Aynen kullanılanlar*: *Sayı* (Osm. adet), *onlar* (Osm. aşarat) vb. matematik terimlerinin; *çizgi* (Osm. hat), *doğru çizgi* (Osm. müstakim), *yön* (Osm. cihet) gibi geometri terimlerinin; *değişken* (Osm. mütehavvil), *denklem* (Osm. muadele) gibi trigonometri terimlerinin ve diğer alanlardaki terimlerin büyük bir bölümünün bugün aynen kullanıldığını görüyoruz [31].

b. *Kullanım alanı bulamayanlar*: *türek* (Osm. müştak, Fr. *dérivée*), *türem* (Osm. *iştikak*, Fr. *dérivation*), *kuraç* (Osm. düstur, Fr. *formule*), *çöklüm* (Osm. *mudalla*, Fr. *polygone*), *dirimbetim* (*tercümei hal*, Fr. *biographie*), *balçıkışleri* (Osm. *seramik*, Fr. *céramique*) vb. çok sayıda terim ise kullanım alanı bulamamış, yerlerini doğu ve özellikle batı dillerinden kopyalanan terimlere bırakmıştır.

c. *Anlamaca farklılaşanlar*: *Söylem* (Osm. kaziye, Fr. *proposition*), *yorum* (Osm. *faraziye*, Fr. *hypothèse*), *sayaç* (Osm. *rakam*, Fr. *chiffre*) vb. bir bölüm terim de, önerildikleri kavram yerine, başka kavramları ifade etmeye başlamıştır.

d. *Arapçaları yerine batı dillerinden karşılıkları alınanlar*: Osm. *hendese*, *müsellesat*, *hesap* vb. terimler yerlerini geometri, trigonometri, matematik vb. örneklerde olduğu gibi batı kökenli sözcüklere bırakmıştır⁶.

⁶ Sonraki dönemlerde terim üretim çalışmalarında sosyal bilimlerde başarı sağlandığı, ancak pozitif bilimlerde terim ihtiyacının Latince ve Yunanca sözcüklerle karşılanmasının bir eksiklik olduğu, bunun da yeni kavramların ana dilde yer almayan ve anlaşılmayan yabancı sözcüklerle karşılanmasının sakıncalarını ortaya koyan terim reformunun dayandığı ilkelerle çeliştiği görüşü dile getirilecektir.

İlk terim listelerinin yayımlandığı 1937 yılından 1966 yılına değin yapılan terim çalışmaları *1960 öncesi ve 1960 sonrası* olmak üzere iki grupta değerlendirilmiş ve her iki dönem arasındaki farklar şu şekilde sıralanmıştır [26, 50-52]:

– 1937-1960 yılları arasındaki çalışmalar ilk ve ortaöğretim düzeyinde, okul terimlerinin hazırlanmasına odaklanmışken, 1960 sonrası terim çalışmaları okul terimlerinin dışına ve yükseköğretime yönelmiştir. Bunda en önemli etken, yirmi yılı aşan sürede üretilen Türkçe terimlerin genç kuşaklar aracılığıyla Türk bilim diline iyice nüfuz etmesi, yabancı kökenli terimlerin büyük ölçüde kullanımdan düşmesi olmuştur. Ancak ilk dönemde de güzel sanatlar, ‘türe’ gibi okul terimleri dışındaki uzmanlık alanlarında da bir iki terim sözlüğü yayımlanmıştır.

– 1960 öncesinde çalışmalar TDK çatısı altında yapıldığından, Kurum dışındaki, özellikle Ankara dışındaki uzmanlardan yararlanmak zordu. Doğal olarak TDK yetersiz bir kadro ile çalışmak durumunda kalıyor, bu da çeşitli bilim dallarında terim yapmayı imkânsız hâle getiriyordu.

1960 sonrası dönemde, süreci kısaltmak ve hızlandırmak amacıyla, terim sözlüklerinin kurum dışındaki bilim dallarının uzmanlarına hazırlatılması, hazırlanan öneri niteliğindeki sözlüklere TDK’nin denetiminden ve onayının ardından son biçimin verilmesi esasına dayanan ‘sipariş’ yöntemi hayata geçirilmişti.

– 1937–1959 yılları arasındaki çalışmalarda salt yabancı kökenli terimlerin Türkçeleştirilmesi amaçlanmıştı. 900 terimin yer aldığı *Edebiyat ve Söz Sanatları Terimleri Sözlüğü* dışında, terim sözlüğü niteliği taşıyan tek bir eser yoktu. 1960 sonrası çalışmalarda terimlerin Türkçeleştirilmesiyle yetinilmemiş, bunların tanımları da yapılmaya başlanmıştı. Yani ‘kılavuz’lardan ‘sözlük’lere geçiliyor, yayımlanan terim sözlükleri, ilgili bilim dallarının kavramlarını güvenilir biçimde açıklıyordu [15, 80].

– Her iki dönem arasındaki bir diğer fark da, çalışmaların hacmi ile ilgiliydi. Önceki çalışmalar, tanım amaçlanmadığından, *Tuğla Kitap* gibi bir iki çalışmanın dışında, listeler ve broşür hâlindeyken, 1960 ve sonrası yayımlanan terim sözlükleri, konuya ve içeriğe uygun olarak geniş hacimliydi.

1932’den 1982’ye değin, II. Dünya Savaşı dönemi dışında, düzenli aralıklarla on sekiz Türk Dil Kurultayı yapılmıştır. TDK tarafından genel ağda paylaşıma açılan on sekiz dil kurultayının tutanakları ve bu tutanaklarda yer alan terimlerle ilgili bildiri, not ve bilginin yanı sıra Terim Kolu raporları ve raporlarla ilgili tartışmalar ve değerlendirmeler bulunmaktadır. Terim Kolu, diğer kollar gibi, sunduğu raporlarda geçmiş dönemde yapılan çalışmaların bir muhasebesini yapmış, gelecek dönemle ilgili taslak planlama hazırlamış ve önerilerde bulunmuştur. Bu belgeler Türk terim bilim tarihinin elli yıllık dönemini büyük ölçüde aydınlatacak niteliktedir [5, 409-535].

3. II. Dönem Türk Dil Kurumu (1983-2009): Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu, 1983 yılında, Anayasa’nın 134. maddesi uyarınca yeniden yapılandırılarak Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde Başbakanlığa bağlanmıştır. Böylelikle, TDK, kamu yararına çalışan bir dernek statüsünden ayrılarak devletle güçlü bağları bulunan anayasal bir kuruluş hâline gelmiştir. TDK’nin; bütün bilim, sanat ve teknik terim ve kavramlarını karşılayacak Türkçe terim ve kavramların bulunmasına

yönelik araştırma ve incelemelerde bulunma görevini yürüten *Terim Kolumun* adı da *Terim Bilim ve Uygulama Kolu* olarak değiştirilmiştir. Yeniden yapılandırılan TDK, uzunca bir süre geniş çaplı terim çalışmalarına başlangıç olmak üzere, yabancı kökenli sözcüklere Türkçe karşılıklar üzerinde çalışmıştır [32]. Bu çalışmalar arasında Anayasa'da kullanılan sözcüklerin tanımlarının verildiği Anayasa Sözlüğü'nün adı anılabilir [33].

TDK'nin yeniden yapılandırılmasıyla Kurumun çalışmaları büyük ölçüde öğretim üyeleri tarafından yürütülmeye başlamıştır. *Terim Bilim ve Uygulama Kolu Başkanlığı* görevinde de tarihî veya modern terim bilim çalışmalarında önemli pay sahibi akademisyenlerin bulunması çalışmalara olumlu yansımıştır.

II. Dönem TDK, kamusal ve özel kurum ve kuruluşlar ile iş birliğini geliştirme, üniversitelerle kapsamlı ve sürdürülebilir ortak çalışmalar yapma yönünde adımlar atmıştır. Daha önceki hemen hemen bütün Kurultaylarda dile getirilen, başta üniversiteler olmak üzere, kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak çalışma dileği ilk defa gerçek anlamda 2000'li yıllardan itibaren yaşama geçirilmeye başlamıştır.

TDK, kimi yasal engeller nedeniyle 08 Kasım 2001'den itibaren uzun bir süre üye seçememiş, bilim ve uygulama kolları, komisyonlar, yazı kurulları ve çalışma grupları oluşturamamıştır. Ancak Türkçeye son yıllarda yabancı dillerden yoğun bir terim akışı karşısında, çeşitli bilim dallarında terim çalışmalarının yürütülmesi bir zorunluluk hâline gelmişti. Bu nedenle hem terim çalışmalarını yürütmek hem de diğer bilimsel araştırmaları gerçekleştirmek amacıyla TDK'nin teklifi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun kararıyla gerek duyulan alanlarda çalışma grupları oluşturulması yoluna gidilmiştir. Bu yolda, 2002 yılında TDK ile Mühendislik Fakülteleri Dekanlar Konseyinde mühendislik terimlerinin Türkçeleştirilmesi, bütün mühendislik fakültelerinde ortak terimlerle öğretim yapılması kararı alınmıştır [34, 379-380]. TDK'nin terim alanındaki faaliyetleri hâlen çeşitli çalışma grupları tarafından yürütülmektedir.

"Türkçenin bilim dili olarak daha da yaygınlaştırılması, bütün bilim ve sanat dallarındaki kavramları karşılamak üzere yeni terimler türetilmesi vb. amaçlarla kurulan terim çalışma gruplarının büyük bir bölümü, ilgili bilim dalında uzman öğretim üyelerinden oluşmakta, her terim çalışma grubunda bir Türk dili uzmanı da yer almaktadır. 'Ortak telif' olarak değerlendirilebilecek terim çalışmalarında ilgili alanın terimleri belirlenmekte, yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar önerilmekte ve terimler tanımlanmaktadır [35, 18].

Diş hekimliği, ekonometri, su ürünleri gibi bazı alanlarda Türk Dil Kurumunda ilk kez terim çalışmaları yürütülürken daha önce terim sözlüğü hazırlanan bazı alanlarda da, gelişmelere bağlı olarak yeni çalışmalar başlatılmıştır. TDK'de yeni terim çalışmalarının yürütüldüğü çalışma grupları ve bu çalışma grupları tarafından hazırlanacak terim sözlükleri şu şekildedir [36]: *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*, *Diş Hekimliği Terimleri Sözlüğü*, *Ekonometri Terimleri Sözlüğü*, *Hemşirelik Terimleri Sözlüğü*, *İktisat Terimleri Sözlüğü*, *İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü*, *Tıp Terimleri Sözlüğü*, *Uluslararası İlişkiler Terimleri Sözlüğü*. Kurumun 2009 itibarıyla sürdürdüğü üç projeden biri *Mühendislik Terimleri Sözlüğü Projesi*'dir. Bunlardan *İktisat Terimleri Sözlüğü* 2011 yılı içinde yayımlanmıştır.

1949 yılında toplanan Altıncı Türk Dil Kurultayı'nda alınan kararlardan biri, o tarihe kadar kabul edilip yayımlanmış olan bütün terimlerin, Osmanlıca ve 'büyük diller'deki karşılıklarıyla birlikte, bilgi kollarını birbirinden ayırmadan bir araya toplayan bir terim sözlüğünün en kısa zamanda yayımlanmasıydı [37]. En kısa zamanda yayımlanması istenen bu proje, elli yıl sonra hayata geçirilmeye başlayacaktır.

Son on yıllarda bilgisayar ve genel ağ teknolojisinin hızla gelişmesi, TDK'nin diğer faaliyetlerine olduğu gibi, terim çalışmalarına da olumlu katkılar sağlamıştır. TDK, terim çalışmalarını sanal ortamda da yürütme kararı almıştır [38, 472, 481]. Böylelikle, ilgililerin genel ağ ortamında farklı bilim dallarında önerilen terimleri görebilmelerine ve bu terimlerle ilgili yorumlarını ve önerilerini ilgili çalışma grubuna iletebilmelerine imkân sağlanmıştır.

2009 itibarıyla Kurumun veri tabanında, TDK tarafından yayımlanan ve hazırlanmakta olan terim sözlüklerinden derlenen 170.196 terim bulunmaktadır. Türkçenin bütün söz varlığını bir veri tabanına aktarma çalışmasının bir parçası olan ve *Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü Çalışma Grubu* tarafından hazırlanan *TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*, TDK'nin kuruluşundan bu yana yayımladığı bütün terim sözlükleri ile yakın dönemde kurulan çeşitli terim çalışma gruplarında hazırlanan terim sözlüklerini bir araya getirecektir. Bütün terim sözlüklerinin veri tabanına aktarılması ve eleştirilerin değerlendirilmesinden sonra hâlen genel ağ aracılığıyla kullanıcıların erişimine sunulan 23 bilim dalına ilişkin terimlerin yer aldığı *TDK Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü* tam metin olarak yayımlanacak ve *Türkçenin Söz Varlığı* veri tabanı ile birlikte *Büyük Türkçe Sözlük*'te yer alacaktır [39].

TDK, çeşitli uzmanlık alanlarından terimlerin de yer aldığı yabancı sözlere Türkçe karşılıkların yer aldığı yayınları sanal ortamda veya basılı ortam aracılığıyla geniş kitlelere sunmaya devam etmektedir [40]. Bu döneme ilişkin getirilen en önemli eleştiri, batı kökenli terimlere ve diğer sözcüklere önerilen karşılıklar arasında Arapça ve Farsça kökenlilerin bulunmasıdır [12].

4. Millî Eğitim Bakanlığı/ Kültür Bakanlığı

Dil Devrimi; Türkiye Büyük Millet Meclisinden halkevlerine değin tüm kurum, kuruluş ve yurttaşların seferberliği ile eylem alanına konulmuştur. TDK, Kültür Bakanlığı/Millî Eğitim Bakanlığı Türk dil planlamasının doğrudan yürütücüleri ve uygulayıcılarıdır. 1932'de kurulan Halkevlerinin de Türk Dil Devrimi'nin yaşama geçirilmesinde önemli katkısı olmuştur. TDK, tek parti döneminde yasama ve yürütme ile çok yakın iş birliği içinde bulunmuş, bu süreçte Atatürk'e *Hami Reis (Koruyucu Başkan)*, Millî Eğitim Bakanına *Fahri Reis (Onursal Başkan)* unvanları verilmişti [14].

Bakanlıklar terim sözlüklerinin hazırlanmasında ve yayımlanmasında görev almış, özellikle üretilen terimlerin ilk ve ortaöğretim aracılığıyla kitlelere ulaştırılmasında Millî Eğitim çok önemli bir rol oynamıştır. Eğitim ve kültür dünyasıyla birinci dereceden sorumlu kurumların görev almayacağı bir reformun başarı şansı kuşkusuz çok az olacaktı. Atatürk'ün Millî Eğitim/Kültür Bakanları, Dil Devrimi ve terim reformunun içinde doğrudan yer almış, yayınların üretilmesinden basımına değin her aşamasında sürece katkıda bulunmuşlardır [13, 257, 258]. Terim sorunu, Türk millî eğitiminin sorunlarının bir parçası olarak 1939'daki ilk Maarif Şûrasından itibaren ele alınmıştır.

1950 yılı Türk siyasi hayatında çok önemli bir değişikliğe sahne olmuş, tek parti iktidarı yerini demokratik seçimle gelen Demokrat Parti'ye bırakmıştı. Muhafazakâr eğilimli Demokrat Parti, TDK'nin faaliyetlerine karşı olumlu tutum içinde değildi. Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden kısa bir süre sonra, 1945'te Türkçeleştirilmiş bulunan *Anayasa* yerine yeniden *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*'na dönülmesi, bu tutumun somut bir örneğiydi. Yeni dönemle birlikte Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür Bakanlığının TDK ile yakın ve uyumlu işbirliği süreci bir bakıma sona ermiş, gelişen demokratik ortama paralel olarak devletin bütün kurum ve kuruluşlarını topyekûn bir araya getirme imkânı kalmamıştı. Yeni iktidarın Millî Eğitim Bakanı olağanüstü toplanan Türk Dil Kurultayında yaptığı konuşmada, Türk bilim dilinin Türkçe terimler sistemi dâhilinde gelişebilmesi için TDK'nin, bilim dilinde Türk kültür adamlarının ihtiyacı olan terimleri hazırlamak görevi olduğunu belirterek Kurum başkanının bir devlet ve siyaset adamı değil, bilim adamı olması gerektiği düşüncesini dile getirmişti [14, 19]. 1960 ihtilalinden sonraki dönemlerde kurum-devlet ilişkilerinin yönü, siyasi iktidarlara göre değişecektir.

5. Üniversiteler: Darülfünun (İstanbul Üniversitesi); kuruluşundan itibaren (1845), doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili yabancı terminolojilerin Türkçeye aktarılması [41], kopya terimlere Türkçe karşılıklar bulunması, üretilen terimlerin bilimsel uygunluğunun değerlendirilmesi ve kontrolü aşamalarında görev almıştır. Aslında üniversitelerin terim sorunlarına eğilme süreci hekimlik alanının önemli bir sorunu olarak tıp fakültelerinde başlamıştır. 1933 Üniversite Reformu'nun ardından İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde, özellikle anatomi alanında, TDK'den bağımsız olarak tıp dilini özleştirme çalışmaları yapılmıştır. Sonraki dönemlerde açılan diğer tıp fakülteleri de, zaman zaman bireysel zaman zaman ekip hâlinde ancak sürdürülebilir olmayan çeşitli çalışmalar yürütmüşlerdir. Örneğin, hekimlik dilinde Türkçe terim oranını yükseltmek amacıyla Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Türkçe Tıp Dili Kurulu tarafından 2005 yılında *Türkçe Tıp Terimleri Kılavuzu* hazırlanmıştır. Göz hekimleri tarafından *Oftalmolojide Dil Birlikteliği Komisyonu* oluşturulmuş ve bu komisyonun hazırladığı *Eşanlamlılık Kılavuzu* ve iki dilli sözlük hekimlerin hizmetine sunulmuştur [42]. Bilimsel toplantılarda da hekimlerin tıp terimlerinin Türkçeleştirilmesine yönelik bildirilerle sundukları hatta tıp terimlerinin Türkçeleştirilmesiyle ilgili doktora tezi yapıldığına tanık olunmaktadır [43]. 1990'lı yılların başında İstanbul Teknik Üniversitesinde terim üretimi ve birliğini sağlamak amacıyla somut sonuca ulaşamayan bir girişimde bulunulmuştur. Benzer şekilde, Orta Doğu Teknik Üniversitesinin genel ağ ortamında mühendislik bilimleri ağırlıklı sözlükler erişime açılmıştır.

Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi'nin desteklediği *Bilim Dili Olarak Türkçe: Göz Bilimi Terimleri Üzerine Derlem Tabanlı Bir Araştırma* başlıklı projeden söz edilebilir [44].

Üniversitelerde özellikle mühendislik, tıp vb. alanlarında terminoloji dersleri okutulmaktadır. Lisans ve lisansüstü öğretim programlarında, doçentlik tezleri dâhil olmak üzere, terminoloji ile ilgili bir bölümü artzamanlı [45], bir bölümü eşzamanlı [46] çalışmalar yapılmaktadır. Üniversiteler terim üretme çalışmalarını daha geniş kitlelere

duyurmak, geline aşamaları kamuoyu ile paylaşmak, uzmanlar arasında bilgi ve görüş değişimi yapmak, eşgüdüm sağlamak amacıyla terim sempozyumları, bilgi şölenleri, çalıştaylar vb. etkinlikler düzenlemektedir. Son dönemlerde Türk terim bilim çalışmalarını uluslararası çalışmalar kapsamında ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşıyan ve alanı çağdaş dünyanın bilimsel ölçülerine göre değerlendiren bir girişimin başladığını görüyoruz.

Bilindiği gibi, Avrupa Komisyonu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında devam eden katılım müzakereleri Türkiye Cumhuriyeti ve AB arasında sivil toplum örgütleri aracılığıyla politik ve kültürel diyalogu geliştirmeyi de amaçlamaktadır [47]. Bu yönde kamusal alanda sivil toplum kuruluşları ile özel ve resmî kurum ve kuruluşlarda terim çalışmalarına olan ilginin ve farkındalığın artırılması, mevcut bilginin paylaşılması ve eğitim programlarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Araştırma ve eğitim çalışmalarının desteklenmesi ve geliştirilmesi amacıyla 2008 yılında başlayan *TermTurk-Kültürlerarası Diyalog ve Özel İletişim İçin Terminoloji* adlı proje çerçevesinde Hacettepe Üniversitesi bünyesinde bir *Terim Araştırma Merkezi* kurulmuştur [48].

2011 yılı içinde Kırıkkale Üniversitesi tarafından «1. Uluslararası Çevrebilim ve Terim bilim Kurultayı: Avrupa Birliği'ne giriş Sürecinde Türkiye'de Çeviri Sorunları ve Çözüm Yolları» adlı bir uluslararası kurultay yapılmıştır. Kurultayda 'Avrupa Birliği terimlerinin Türkçeye çevirisi, diploması çevirileri, terim çalışmaları' gibi birçok önemli başlık altında Avrupa Birliğine giriş sürecinde karşılaşılabilecek olan çeviri ve terim sorunları ele alınarak tartışılmış ve çözüm yolları ortaya konulmuştur.»

Örneklerin sayısını artırmak mümkündür, ancak çalışmalar genellikle sürdürülebilir olmamış, yapıldıkları dönem ve çevreyle sınırlı kalmıştır.

6. Türk Silahlı Kuvvetleri: Reform hareketleri genellikle orduların 'ıslah'ı amacıyla başlamıştır. Gerekğinde savaşmak üzere teşkil edilen orduların, askerî konuları farklı eğitim düzeylerindeki tüm mensuplarına açık ve anlaşılır bir dille anlatacak, her türlü ayrıntıyı ifade edebilecek terminolojiye sahip olması gerekir. Keskin emir-komuta zinciri açık, yalın askerlik dil ve üslubu, ilgili terminolojiyi hayata geçirmede avantaj sağlar. Modernleşme sürecinin başlangıcında, Yeniçerilik kurumunun kaldırılmasıyla başlayan reformlar askerî terminolojiyi de kapsamış, bu yolda eski örgütlenme biçimlerinin simgesi rütbe ve birlik adları büyük ölçüde değiştirilmiş ve yenilenmiş, özellikle Fransızcadan pek çok askerî terime Osmanlıca karşılıklar üretilmişti [21, 112-113]. Fransızca kaynaklar, yerlerini, Birinci Dünya Savaşı döneminde Almancadan çevrilen talimnamelere ve askerî terimler sözlüklerine bırakacaktır.

İstiklâl Savaşı biter bitmez, Birinci Dünya Savaşı'nın ve İstiklâl Mücadelesi'nin birikimlerinden yararlanılarak açık, anlaşılır yeni talimnameler yazılmıştı. En çok kullanılan terimlerin öz Türkçe karşılıklarının bulunmasına da başlanmıştı. 1924-1932 yılları zarfında basılan talimnamelere *caniptar* 'yancı', *dümdar* 'artçı', *ihata* 'kuşatma', *intişar* 'dağılma', *pişdar* 'öncü', *tarassut* 'gözetleme', *tebliğ ve isal* 'ulaştırma' vb. birkaç yüz öz Türkçe terim girmiş, bunların Osmanlıca karşılıkları atılmıştı [49].

Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından İngilizceden kopyalanan terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunması ve kavramların Türkçeye aktarılması amacıyla çok

sayıda İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce terim sözlükleri yayımlanmıştır. NATO ölçünleriyle ve İngilizceden çeviri ve uyarlama yoluyla çok sayıda talimname vb. askerî kaynak hazırlanmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri komuta kademesi, Cumhuriyet döneminde her düzeydeki dil ve terminoloji çalışmasında önemli bir rol oynamış, kendi öğretim kurumlarında Türkçe terimlerin kullanılması hususunda duyarlı olmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde belirli sürelerle eğitim gören, staj yapan yabancı askerî personelin yaşadığı terminoloji sorunlarının çözümüne yönelik çalışmalar da önemlidir [50]. Askeri sınıfların ve farklı uzmanlık alanlarının Türkçe terminoloji konusundaki ihtiyaçlarına göre başta İngilizce, Rusça ve diğer Türk yazı dilleri olmak üzere, Arnavutça, Boşnakça iki dilli terminoloji listeleri, sözlükleri yayımlanmış, askerî yükseköğretim kurumlarında bitirme tezleri ve projeler yapılmıştır. Askerî terimler, Türk terimbilim tarihi içinde ayrı bir alan oluşturacak derecede geniş kapsamlıdır.

7. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA): Türkiye Bilimler Akademisi bünyesinde, bilimsel çalışmalarda, bilimsel eğitim ve öğretimde kullanılmak ve geliştirilmek üzere 2001 tarihinden bu yana akademisyenlerden oluşan bir çalışma grubu tarafından *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü* projesi yürütülmektedir. Projenin, Türkiye’de bilimsel düşüncenin gelişmesine ve Türkçenin bilim dili olarak gelişmesine katkıda bulunacağı öngörülmektedir. *TÜBA Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Projesi* kapsamındaki “Sosyal Bilimler Terimleri Sözlüğü” Mart 2011’de www.tuba.gov.tr adresinde kullanıma açılmış, Kasım 2011’de yayımlanmıştır.

Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Projesi ile eğitim ve bilimsel etkinliklerde kullanılan terimlerin belirlenmesi, yabancı dillerden kopyalananların Türkçe karşılıklarının bulunması ve açık bir dille tanımlarının yapılması amaçlanmaktadır. Dört ciltlik sözlüğün yayımlanmasıyla sonuçlandırılacak proje *Sosyal Bilimler Terimleri Sözlüğü*, *Doğa Bilimleri Terimleri Sözlüğü*, *Tıp Terimleri Sözlüğü*, *Mühendislik Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmalardan oluşmaktadır [51].

8. Türk Standartları Enstitüsü (TSE): 1960 yılında yeniden yapılandırılan Türk Standartları Enstitüsü, terimlerin dili üzerinde de durmuş, ilk kurulduğu dönemden itibaren ölçünlerde kullanılan dilin öncelikle Türkçe olmasına, terimlerin ölçünleştirilmesinde TDK tarafından yayımlanan terim sözlüklerinin esas alınması kararlaştırılmıştı [46].

Terim bilimin kapsadığı etkinliklerden sonuncusu olan *ölçünleme* işlemi belli bir uzmanlık alanında özdeş kullanımları benimsetme, bu kullanımlara geçerlik ve yaygınlık kazandırma eylemidir. Ölçünleme, kullanıcılar arasındaki uzlaşmayla gerçekleşebilir veya yetkili bir kurul veya kurum önerilen çözümleri ilgililere benimsetebilir [2].

Bu alanda uluslararası bir kuruluş olan ISO (International Organization for Standardization), uluslararası alanda terim birliğini sağlamak üzere sürdürdüğü çalışmalarda nesne ölçümünün yanı sıra terimlerin belirlenmesine ve tanımlanmasına yönelik olarak genel nitelikte bir bilim terimleri sözlüğü yayımlamıştır. Türkiye’de üretilen terimlerin bir kamu kurumu tarafından ölçünleştirilmesi sorunu 1960 yıllardan beri gündemdedir. Bu süreçte adı geçen sözlük TSE tarafından 1975 yılında Türkçeye çevrilmiştir [52].

Kurum bünyesinde oluşturulan *Hizmet Standartları İhtisas Grubu* çalışmalarını resmî yayınlarla belirlenen ilkeler ve yöntemler çerçevesinde yürütmekle yükümlüdür. TSE son dönemlerde de *Bitki Koruma Alet ve Makineleri*, *Balık Ağları-Ağ Yapımı*, *Sulama Teknikleri*, *Kasaplık Canlı Hayvanlar*, *Orman Kadastro* vb. çok farklı alanlarda terimlerin tanımlarını içeren sözlükler yayımlamaktadır [53].

Zaman zaman, TSE'nin, *Teknik Terimler Sözlüğü* hazırlamasına ilişkin talepler de gündeme gelmektedir; ancak aradan geçen yaklaşık elli yıl dikkate alındığında, TSE, terimlerin ölçünleştirilmesi hususunda istenen düzeyde başarılı olamadığı söylenebilir.

9. Dil Derneği: Atatürk tarafından kurulan TDK'yi temsil ettiklerini düşünen bir grup aydının girişimi ile 1987'de kurulan *Dil Derneği*, çalışmalarını yirmi iki yıldır sürdürmektedir.

Devlet desteğinden yoksun bulunan Dil Derneğinin terimlerle ilgili etkinlikleri, kuşkusuz sınırlı bir çerçevede ve çevrede kalmaktadır. Oluşturulan *Yabancı Sözcüklere Türkçe Karşılıklar Bulma Yarkurulu* aracılığıyla, başta günlük gazeteler olmak üzere yazılı, sözlü, görüntülü iletişim araçlarında, ders kitapları ile üniversite çevrelerinde üretilen kitaplarda, makale, tez gibi bilimsel yazılarda geçen yabancı sözcük ve terimlere Türkçe karşılık bulma çalışmaları yapılmaktadır.

Bu çalışmalar esnasında daha önce üretilip önerilmiş karşılıklardan hangilerinin yaygın olarak kullanıldığı, hangilerinin kullanılmadığı da araştırılmaktadır. Buna bağlı olarak geçmişte önerilen karşılıklar yeniden gözden geçirilmekte, gerekiyorsa yeni Türkçe karşılıklar sunulmakta, bir bakıma daha önce yapılmış öneriler güncelleştirilmektedir. Yeni sözcüklere karşılıklar, belli aralıklarla *Çağdaş Türk Dili* dergisinde ve 'bilgisunar'da *Batı Kaynaklı Sözcüklere Türkçe Karşılık Önerileri* başlığıyla yayımlanarak tartışma ve değerlendirmeye açılmaktadır [54]. Dil Derneği iki terimbilim sözlüğü yayımlamıştır [55; 56].

10. Türkiye Bilişim Derneği (TBD): Türkiye'de terminoloji çalışmalarında dönüm noktalarından biri de bilgisayar terimlerinin Türkçeleştirilmesidir [57]. Bilgisayar teknolojisi, modern dünyada bir yandan küreselleşmenin aracıken bir yandan da dil sorununu ulusalcı çizgide yeniden ele almanın simgesi hâline gelmiştir. TDK tarafından 'İnsanoğlunun teknik, ekonomik ve toplumsal alanlardaki iletişimde kullandığı ve bilimin dayanağı olan bilginin özellikle elektronik makineler aracılığıyla düzenli ve akla uygun bir biçimde işlenmesi bilimi, enformatik' şeklinde tanımlanan bilişimin [58] İngilizce kökenli terminolojisine anlam kopyaları yoluyla kolayca karşılık üretilebilmesi gelişmekte olan ülkelerde özel bir bilişim dili ortaya çıkarmakta, bu da kitlelerde bu teknolojiyi üretmeye benzer bir gurur duygusu yaratmaktadır.

Modernterimçalışmalarındabilişimuygulamalarındangenişölçüdeyararlanılmaktadır. Bugün üniversitelerin araştırma merkezleri [59], bakanlıklar [60], silahlı kuvvetler [61], vakıflar [62], dernekler [63], yayınevleri [64], vb. pek çok kurum ve kuruluşun genel ağda uzmanlık alanlarıyla ilgili terim sözlükleri ve listeleri bulunmaktadır.

1971 yılında yarı akademik bir topluluk tarafından kurulan TBD, Türkiye'nin bilişimle tanışmasının ardından 'bilişim kültürü'nü yaymaya çalışan bir sivil toplum hareketine dönüşmüştür. TBD Terim Kolu'nun yabancı kökenli bilişim terimlerine Türkçe karşılık bulma çalışmalarının ürünü olan *TBD Bilişim Terimleri Karşılıklar*

Sözlüğü Mart 1999'dan başlayarak ağ kümesinde (web sitesi) yayımlanmaya başlamıştır. Sözlüğün 2005'te güncelleştirilen ve 12.000'den çok karşılığı kapsayan yeni sürümü, ilgili kaynakların taranmasıyla bilişim alanında çalışan uzman bilişimciler tarafından geliştirilmiş, İngilizce terimlere Türkçe karşılıklar saptanmış ve seçilen bu karşılıklar sözlük kurulunun onayı ile kabul edilmiştir [65].

11. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu: Türkiye'de radyo ve televizyon yayınlarının dil tartışmalarında çok kritik işlevleri olmuştur. Yeni üretilen sözcüklerin ve terimlerin kitlelerce benimsenmesinde, radyo ve televizyon yayınları, en az yazılı yayım faaliyetleri kadar önemlidir. Radyo ve televizyon yayınları, terimlerin ve diğer yeni sözcüklerin yaygınlaşmasına, ölçünleşmesine ve bu yolla dil bilincinin gelişmesine katkı sağlamıştır; ancak, yaşanan dil ve terim sorunlarında radyo ve televizyonun olumsuz rollerinden de söz edilebilir. Değişen siyasal iktidarlar, özellikle tek kanallı dönemlerde, siyasal görüşlerine uygun dil ve terminoloji politikalarını televizyon ve radyo aracılığıyla dayatmaya çalışmışlardır.

12. Diğer Kurum ve Kuruluşlar ve Bireysel Çalışmalar: Terimbilim çalışmaları üniversiteler, devlet kurumları ve TDK ile sınırlı değildir. Özel kuruluşlardan farklı uzmanlık alanlarında, konuya ilgi duyan araştırmacılardan meraklılara uzanan geniş bir yelpazede yabancı kökenli terimlere karşılıklar önerilmekte, alandaki terimler bir araya getirilmekte, iki veya çok dilli sözlükler yayımlanmaktadır. Bağımsız araştırmacılar veya özel kurum ve kuruluşlar tarafından yayımlanan bir bölümü on binlerce terimi içine alan basılı terim sözlüklerinin sayısı yüzlerle⁷; genel ağda erişime açılan basit listelerden kapsamlı sözlüklere değin terim çalışmalarının sayısı binlerle ifade edilebilir. Terimlerle ilgili yayınlar arasında bilgisayar ortamında yazılımları yapılan ve genel ağ aracılığıyla kullanıcılara ulaştırılan sözlük programları da yer almaktadır.

Türkiye'nin dış dünya ile gelişen ticari, askeri ve ekonomik ilişkileri ve yabancı ülkelerdeki yatırımları, özellikle Birleşik Devletler Topluluğuna (BDT) üye ülkelerdeki yoğun inşaat faaliyetleri ekonomi, muhasebe, inşaat ve mimarlık gibi alanlarda geniş hacimli terim sözlüklerinin yayımlanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır [66].

Microsoft gibi uluslararası yazılım ve bilişim firmalarının değişik amaçlarla hazırladığı sözlükler, listeler; GNU/Linux gibi işletim sistemi yazılımları ve uluslararası organların yayımladıkları terim sözlüklerinin Türkçe sürümlerinin yayınları da bu çerçevede değerlendirilebilir [67].

13. Kimi Kuramsal Çalışmalar ve Araştırmacılar: Türkiye'de, terimler konusu 19. yüzyıldan bu yana sayısı az ve yetersiz olsa da araştırmacılar tarafından genellikle dil tartışmalarında ikincil bir sorun olmak üzere başka konularla birlikte veya bağımsız olarak ele alınmaktadır [5].

Cumhuriyet sonrası dönemdeki kuramsal terim bilime yönelik kuramsal çalışma yapan araştırmacı ve çalışma sayısı azdır. Mevcut çalışmaların çoğu, yöntembilimsel konularla, uygulamalarla veya batıdaki örneklerle ilgili bilgi verici nitelikte makale, tanıtma ve bilgi notu niteliğindedir. Alanla ilgili monografi yok denecek kadar azdır. Terimbilim üzerine kuramsal çalışmaları bulunan birkaç araştırmacının adı şu şekilde sıralanabilir:

⁷ bk. Terimbilim Kaynakçası bölümü.

A. Dilâçar, terim üretiminin yabancı sözcüklere karşılık bulmaktan ibaret olmadığını, üzerinde ciddiyetle çalışılması gereken ayrı bir bilim dalı olduğunu ortaya koymuş terim olgusunu ayrıntılı biçimde incelemiştir [68, 143-148]. V. Hatiboğlu terim bilim tarihine Atatürk'ün terim reformundaki rolünü ele aldığı çalışmasıyla katkı sağlamıştır [69, 88-91]. Ö. Başkan, terimlerde özleşme sorununu ele almıştır [19, 173-184]. B. Vardar terim sorununu çağdaş bilimsel anlayışa göre değerlendirmiştir [70, 3-7]. E. Özdemir terim çalışmalarındaki yöntembilimsel ilkeleri ele almıştır [71]. H. Dizdaroğlu terimler üzerine genel değerlendirme yapmıştır [72, 12-17]. K. İmer, terimbilim çalışmalarının Türk dil planlamalarının bir ürünü olduğunun altını çizmiş ve bu çalışmaları bilim tarihindeki yerine oturtmuştur. Türk terim bilim çalışmaları içinde önemli payı olan H. Zulfikar, Türk terim bilim tarihinin aydınlatılmasına ilişkin önemli çalışmalar yapmış [3, 114-118], Türk terim biliminde terim sorunlarını ve terim üretme yollarını bilimsel olarak incelemiş [73], bizzat terim üretme faaliyetlerinde bulunmuştur. Ş. H. Akalın, I. TDK döneminde sürekli dile getirilen, TDK ile üniversiteler ve diğer uzmanlık alanlarındaki kurum ve kuruluşlarla iş birliği ve eşgüdüm yapılması düşüncesini eylem alanına koymuş, kuramsal ve uygulamalı çalışmaları genel ağ ortamına taşımıştır. D. Koçak tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi [45] Türk terim biliminin bulunduğu noktayı göstermesi ve batıdaki modeller çerçevesinde, geleceğe ilişkin stratejik planlamalara ipucu sağlaması bakımından önemlidir. Kuşkusuz konuyla ilgili çalışmaları bulunan başka araştırmacılar da bulunmaktadır.

V. KAYBOLMA SÜRECİNDEKİ TERİMLERİN BELGELENMESİ

Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, geleneksel pek çok zanaat, meslek ve uzmanlık dalını kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmış, doğal olarak bu geleneksel kültürün ürünü olan terimler de unutulmaya başlamıştır. Konuya duyarlı araştırmacılar, bu alanlarda kullanılan başta terimler olmak üzere, mesleklerle ilgili diğer malzemeyi belgelemek üzere çalışmalar yapmaktadırlar [74]. Geleneksel çalışmalarını, teknoloji ile uyumlaştıran kurum ve kuruluşların alanlarındaki kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmaları himaye etmesi, önemli bir kazanım olacaktır.

VI. TERİMBİLİM ÇALIŞMALARI VE TÜRK DÜNYASI

1990'lı yıllardan sonra bağımsızlıklarını kazanan Türk cumhuriyetleri ile bilimsel, kültürel iş birliği imkânlarını araştırmak ve geliştirmek amacıyla başta TDK [75; 76], Atatürk Kültür Merkezi [77] olmak üzere çeşitli kurum kuruluşlar ve araştırmacılar tarafından kimi terim listeleri, özellikle gramer terimleri vb. yayın yapılmıştır.

Türk dünyasında sözcükbilim çalışmaları konusunda çok önemli bir proje de Türk Akademisi [78] tarafından desteklenen ve Prof. Dr. Gülayşe Sagidolla (д.ф.н., профессор Гульгайша. Сагидолла) tarafından yürütülen Kazakça, Kırgızca, Başkurtça, Tatarca, Kumukça, Nogayca, Karakalpakça, Azerbaycanca ve Türkçe söz varlığının ele alınacağı «Türk Dillerinin Çağdaş Leksikolojisinin Kuramsal Sorunları» (Теоретические проблемы сравнительной лексикологии тюркских языков) başlıklı projedir. 2013-2015 yılları arasında devam edecek olan proje sözcükbilim odaklı olmakla birlikte Türk dillerinin terminolojisi ile önemli bulguları da ortaya koyacaktır.

VII. TÜRK TERİM REFORMUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ VE KURAM VE YÖNTEM SORUNLARI

Modern dönemlerdeki Türk terminoloji geleneği, büyük bir bölümü Fransızcadan kopyalanan terimlere karşılık bulma çalışmalarına dayalıdır. Terim üretimi, Tanzimat aydınlarının Türkçeci ideallerine karşı, Arapçanın sözcük üretme ve birleştirme dizgesi üzerine kurulmuştur. Bir tür geçiş aşaması sayılabilecek II. Meşrutiyet sonrasında Arapça (ve Farsça), batı dilleri ve Türkçe arasında, en azından söylem düzeyinde, bir tür denge ortaya çıkmıştır; ancak bu dönemlerdeki terim üretme çalışmaları birbirinden kopuk ve dağınıktır.

Cumhuriyet Dönemi Türk terim reformunun öncelikli hareket noktası, mevcut yabancı kökenli terimlerin Türkçe karşılıklarının bulunması, 'terimlerin çağcıllaştırılması'dır [15, 787]. İmparatorluktan ulusal devlete geçişi sağlayan devrimlerin bir parçası olan Dil Devrimi, terminolojide de reform yapılmasını zorunlu kılmıştır. Terimlerin Türkçeleştirilmesi ve yaygınlaştırılması süreci ilk ve ortaöğretim kademelerinde fizik, matematik, geometri, coğrafya vb. dersler aracılığıyla başlamış, yeni terminoloji ile öğrenim gören kuşakların yükseköğretim aşamasına gelmesiyle, konu yükseköğretim veya uzmanlık alanlarının da sorunu olmuştur.

TDK'nin terim çalışmalarında 'olabildiği kadar geniş bir konu ve bir geniş alan' yani Türkçeleştirirken dar bir alana, dar bir kesime seslenen çalışmalar yerine, bir iki istisna dışında, geniş halk kitlelerinin ihtiyaçlarını karşılayan alanlarda çalışma ilkesi benimsenmiştir.

Terim sözlüklerinin hazırlanmasında *ihtiyaçlar ve öncelik*; terim üretilirken *kolay söylenebilmesi, anlamca uygun olması, yaşayan köklerden ve Türkçe kurallarla yapılması, kısa olması, sesçe uyumlu olması* vb. ilkeler göz önüne alınmıştır. Anlaşılması, kavranması ve söylenmesi zor Osmanlıca terimler yerine konulan Türkçe terimler, eğitim öğretim sürecinde özellikle küçük sınıflarda öğrencilerin yükünü azaltmıştır.

Terim üretimi ve kullanımında yaşanan sorunlar ve çelişkiler sürmektedir. Örneğin, Osmanlıca-Fransızca terim ikilemi, Türkçe-İngilizce ikilemine dönüşmüştür; ancak, yeni üretilen Türkçe terimlerin, bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmelerin hızına ve sayısına yetişmesinin neredeyse imkânsız olduğu bir süreç yaşanmaktadır. 1960'lı yıllardan itibaren uluslararası alanda gündeme gelen terim üretimi ve tüketimi hususunda birlik ve ölçün oluşturma zorunluluğu gündemdedir.

Türkiye'de terim bilim çalışmalarında gözlemlenen kuramsal ve metodolojik sorunlara, öncelik sırası olmaksızın şu başlıklar hâlinde kısaca değinilebilir:

Terim bilim: nomenklatura mı bilim alanı mı? Terim bilim (terminoloji) kavramı TDK tarafından 'Terimler dizgesi' ve 'Bir sanat kolunda, bilim dallarında veya teknik alanlarda özel olarak kullanılan terimlerin tümü' şeklinde tanımlanmaktadır [79]. TDK'nin Türkçe Sözlük'ünde dahi terim bilimin yalnızca *nomenklatura* boyutu dikkate alınmakta, 'verilen bir alanda terimlerin kullanımını araştıran ve belirleyen alan', 'yoğun terim gereksiniminin ortaya çıkardığı çeşitli sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin tutarlı bir bütüne indirgenmesinin ürünü' tanımları, yani bağımsız bir bilim alanı hâline geldiği olgusu dikkatten kaçmaktadır [80].

Mevcut durumda, *terimbilim*'in Türkiye'de henüz ayrı bir bilimsel disiplin olarak görülmemesi nedeniyle *terim bilim* sözcüğü, var olan iki farklı içeriği tam olarak yansıtamamaktadır.

Terimler ve terim olmayan sözcükler: Terim kavramının neyi ifade ettiği, hangi sözcüğün hangi durumlarda terim olarak kabul edilebileceği, Türk terim bilim çalışmalarının sorunlarından biri olmuştur [81, 207-210]. Yeterli düzeyde ve sayıda temel çalışma bulunmaması veya mevcut çalışmaların bilinmemesi nedeniyle kimi durumlarda terimler ile terim olmayan sözcükleri ayırmak adeta uzmanlık uğraşı hâline gelebilmektedir.

Nasıl bir terim sözlüğü? Terim reformunun ilk dönemlerinde terim sözlüğü ile kastedilen, genellikle batı kökenli ya da Osmanlıca terimlere karşılıkların yer aldığı sözcük listeleriydi. 1960 sonrası dönemde terim listeleri tek dilli sözlükler hâline gelmiştir, yani önerilen Türkçe terimler ile bunların tanımları ve açıklamaları verilmiş, kitap sonunda da iki veya üç dilli dizinler yer almıştır.

İki veya çok dilli, özellikle Fransızca, İngilizce ve Rusça vb. batı kökenli sözcüklerin tanımlarının verildiği veya açıklandığı terim sözlükleri, modernleşme sürecinin başından günümüze değin kesintisiz biçimde yayımlanmaktadır. Terim üretimi, bilim ve teknoloji üretimi ile çok yakından ilgili bulunduğundan tek dilli ve çok dilli sözlüklerin yayımı bundan sonraki dönemlerde de sürecektir.

Eşgüdüm eksikliği: Terimlerin resmî bir kurumun düzenlemesine bağlı olmaksızın üretilebilmesi, hemen hemen her bilim alanında kullanılan terimlerle ilgili keyfi uygulamaların ortaya çıkması, Türk bilim dilinin terminoloji alanında karşılaştığı sorunlardan biridir [82, 838-845].

Terim üretimi ve hayata geçirilmesi hususunda Türk Dil Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, Yüksek Öğretim Kurumu ve üniversiteler, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, meslek odaları, meslek kuruluşları, Türk Standartları Enstitüsü, kapsamlı ve sürdürülebilir iş birliği yapamamışlardır. Uzmanlık ve meslek alanlarındaki sorunların yanı sıra, gerek ortaöğretim ve yükseköğretim arasında ve gerekse yükseköğretim kurumlarındaki terminoloji tutarsızlıkları ve farklılıkları vardır. Bu tutarsızlıklar ve farklılıklar öğretimin kalitesini etkileyecek sorunlara yol açabilmektedir. TDK tarafından hazırlanan terimlerin ders kitaplarına girmediği, aynı kavram için öğretim kurumlarında ve eserlerde farklı terimlerin kullanıldığı hatta eski dilde yer alan terimlerin diriltilmek istendiği ileri sürülmüştür. Özellikle yükseköğretimde ve Türk dilbilimi dâhil, bilim alanlarında üzerinde uzlaşıya varılmış, açık ve yerleşmiş terminolojiler oluşturulamamıştır [83].

2876 sayılı yasanın 37. maddesinin d fıkrasına göre TDK, terimlerin üretilmesi konusunda birinci derecede yetkili ve sorumludur. Kurumun yaptırım gücünün bulunmaması, sıralanan sorunların çözümü için engel teşkil etmektedir. Bu nedenle TDK dâhil olmak üzere, konuya duyarlı çevreler, çeşitli vesilelerle Fransa, Rusya vb. batı ülkelerinde bu yönde alınan yasal önlemlere çeşitli vesilelerle temas etmeyi gerekli görmektedirler [84, 777-778].

Terim farklarının yarattığı kargaşa: Terimleri Türkçeleştirme çalışmaları belli bir disiplin içinde yürütülürken, daha sonraki yıllarda bu disiplin bozulmuş, kargaşa

başlamış [85, 383-387], bir kavramı karşılamak üzere farklı terimler ortaya atılmıştır. Bu durum, bir yandan batı kökenli terimlerin dile girmesine yol açmış, bir yandan da farklı karşılıklarla yapılan eğitimde anlatım ve öğretim birliği bozulmuştur. Ayrıca terimlerde batıya bağımlılık artmıştır [82].

Batı dillerinden yapılan doğrudan kopyalar ile Türkçe kökenlerden üretilen terimler arasındaki çatışmalarda, aynı kavramı ifade eden terimlerden biri, batı dillerinden kopyalar çoğunlukta olmak üzere, diğerini ortadan kaldırmaktadır. Türkçedeki karşılığın, kaynak dildeki terimin işaret ettiği kavramı karşılamadığı görüşü de ileri sürülmektedir.

Aynı kavramı yansıttığı sanılan Türkçe terim ile karşılığı yabancı kökenli terimin bir tür tamamlayıcı dağılım içinde bulunduğu durumlar ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, İng. *administration* yerine *idare*, İng. *management* yerine Türkçe *yönetim* teriminin kullanılması uygun olabilir [86]. Benzer şekilde, *emniyet* sözcüğü kurumsal olarak polis teşkilatını ifade ederken, *güvenlik* sözcüğü daha geniş bir anlama sahiptir.

Terimler uzmanın ifade etmek istediği kavramı tam olarak göstermelidir. Bu nedenle uzmanlar ölçünleşen terimleri kullanmalı, terimleri yetersiz bulduğu veya onlara sözlük dışı bir kavram yüklemek istediği durumlarda, bu kavramların tanımlarını net biçimde vermelidir [87, 681-683].

Ölçünleştirme: Terimlerin ölçünleştirilmesi, yaşamın her alanındaki özel uzmanlık alanları için ulusal ve uluslararası düzeylerde verimli bir iş birliğinin ve eşgüdümün önkoşuludur. Ancak Türk terimbilim tarihinde sistematik ve kalıcı bir ölçünleştirmeden söz edilemez. Terimlerin ölçünleştirilmesi, öncelikle konunun akademik ve kuramsal bir sorun olarak içselleştirilmesi ve TSE gibi resmî bir kurum tarafından ele alınması ile mümkün olabilir.

Yanlış üretilen/yanlış bağlamda kullanılan terimler: Terim reformunun başladığı dönemden bu yana, kimi çevreler, üretilen terimlerin bir bölümünün Türkçe kurallara aykırı olduğu, yabancı dillerdeki sözcüklerin örneksendiği⁸, işlek olmayan kök ve eklerle terim yapıldığı, başka Türk dillerinden ve tarihi dönemlerdeki Türkçe malzemedan, hatta Moğolcadan yararlanıldığı vb. gerekçelerle yeni terim üretilmesine karşı çıkmıştır [82]. Sayısı çok az da olsa, çeviri yanlışlarından kaynaklanarak dile ve mevzuata giren terimler verimsizliğe, zaman kaybına hatta hukuki sorunlara yol açabilmektedir.

Türkçenin bilim dili olamayacağı savı: Türkçenin akademik dil, bilim dili olamayacağına, bu nedenle üniversitelerde eğitim ve öğretimin yabancı dilde yapılmasına ilişkin görüşlere her dönemde rastlanmaktadır. Bu savlar, terimlerin ana dilde üretilmesi ve tanımlanması çabalarına zarar vermektedir. Üretilen terimlerin benimsenmesi, terim üreticilerinin ve tüketicilerinin soruna yönelik duyarlılığına dayalıdır.

Türkçe kökenli mi, uluslararası mı? Terimler kaynak bakımından *doğrudan kopyalananlar* (Fr. *xénisme*), *yerlileştirilenler* (Fr. *emprunts*) ve eş anlamlıları bulunanlar yani *anlam kopyaları* (Fr. *calque*) olmak üzere üçe ayrılabilir. Terimlerin büyük bir bölümü anlam kopyalama yoluyla üretilmiştir.

⁸ boyut, örgen, indükleme, komut, terim, belleten, imge, simge, evrensel, genel, diyelek, egemen, kol, komut, okul, ordonat vb.

Türk terim bilim çalışmalarında üretilen ve önerilen terimlerin yeni kavramı karşılayıp karşılamadığından çok, terimin kökeni daha önemli olmuştur. Tanzimat döneminden bu yana yelpaze; batı kökenli terimlerin doğrudan kopyalanmasından, hiçbir yabancı kökenli terime yer verilmemesine uzanacak değin genişir. Teknik terimlerdeki üretim potansiyeline [29] karşın Türkçeye dolan yabancı terimlerle mücadele etmenin bir zorunluluk ve ulusal bir ödev olduğuna ilişkin duyarlık her zaman vardır [88]⁹.

Terim üretiminin yetersiz olduğu alanlar: Hızla gelişen teknolojiyle ardı arkası kesilmeyen dalgalar hâlinde binlerce yeni yabancı terim ilgili uzmanlık alanını adeta işgal etmektedir. *Bioelektronik, makotronik, mikroelektronik, optik mühendisliği* gibi teknolojik alanlarda yeterli nicelik ve nitelikte terim yoktur. Bu alanlardaki yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılık bulunması çalışmalarının bir bölümü meslek odalarınca sürdürülmektedir.

Tek dilli mi, çok dilli mi? Türk terim bilim çalışmaları içinde iki dilli terim sözlükleri, tek dilli sözlüklerden farklı amaçlara hizmet etseler de içerik, kapsam ve sayı bakımından tek dilli sözlükler kadar önemlidir.

Kadro ve finans sorunları: TDK'nin kurulduğu 1932 yılından beri yürütülen bütün çalışmalarda kadrolu uzman yetersizliği, maddî imkânların elverişsizliği; bürokratik engeller ve formalitenin çokluğu gündemde olmuştur.

Politik farklılıklar ve terim bilim çalışmaları: Yakın dönemlere değin terimler konusu dil tartışmalarının; dil tartışmaları da siyasal görüş farklılıklarının yoğun etkisi altında kalmış, yeni üretilen sözcükler politik ayrışma noktası olarak algılanmıştır. Bu farklılıklar terim üretimine dahi yansımıştır. Yapılan terimlerin yaşama geçirilmesinde kimi zaman tam başarı elde edilememesinin nedenleri arasında bu ayrışmanın da rolü vardır.

Hülya Uysal'ın *Yabancı Terimleri Türkçeleştirmede Uygulanan Yöntem ve İlkeler* (1932-1950) adlı 2013 tarihli yüksek lisans çalışması 1932-1950 yılları arasındaki terim çalışmalarını yöntem ve ilkeler bakımından ele almaktadır.

VIII. TERİM REFORMU BAŞARILI OLDU MU?

Arapça terimleri tasfiye bakımından: Arapça kökenli terimlerin Cumhuriyet döneminde dilden tasfiyesi bakımından bu soruya olumlu cevap verilebilir. Özellikle Arapça kökenli sözcük ve tamlamaların yeni terim üretiminde kullanımından kesin olarak vazgeçilmiştir. Ancak, bilim ve düşünce yaşamının bin yılı aşan bir süre Arapça terminolojinin egemenliği altında bulunduğu bir dönemden sonra, Arapça kopyaları bütünüyle tasfiye etmek kuşkusuz mümkün olmamıştır.

Türkçenin bilim dili olabilirliği bakımından: Türkçe terminolojilerin, Osmanlıca ve batı kökenli terimlerle rekabetinde başarısı zamana, bilim alanına bağlı olarak değişmektedir. Ancak, Cumhuriyet dönemi terimbilim çalışmalarıyla, Türkçe bilimsel terim yapılabileceğinin ortaya konulması önemli bir başarıdır.

⁹ Özellikle teknik alanlarla ilgili alınabilecek önlemler de sıralanmaktadır:

-Özellikle toplu malzeme ve araç alımı yapan kurum, kuruluş ve şirketlerin, yasal mevzuata ilaveten, malzeme ve araçların kullanım yönergelerinin Türkçeleştirilmesinin de zorunlu kılınması.

-Gerekliyse çevirilerin tek tek gözden geçirilerek gerekli düzeltmelerde desteğin sağlanması.

-Meslek odalarının yapılan terim çalışmalarını basılı ve elektronik ortamda yayımlaması.

-Türkçe karakterler dahil, Türkçe yazılımı olmayan araçların fiyatları ucuz dahi olsa tercih edilmemesi.

-Şartnameler için üretilen terimlerin başlangıçta İngilizceleri ile birlikte, daha sonraları ise tek başına yansıtılması.

Uygulama bakımından: 1937 sonrası üretilen ve Türkçeleştirilen terimlerin okullardaki uygulamaları ile ilgili kapsamlı bir araştırma bulunmadığından konuyu ayrıntılı değerlendirme imkânı yoktur [15, 73]. Ancak seksen yıllık Türkçe terminoloji geleneği ilk, orta ve hatta kısmen yükseköğretimde ve diğer uzmanlık alanlarında kısmen başarılı sayılabilecek bir noktadadır. Yabancı dilde öğretimin yoğun baskısına karşın, bilim dilinin ve bilimsel terminolojinin Türkçe olması, eğitim ve öğretimin bütün kademelerinde kullanılması yaygın ve hâkim görüştür.

1950 sonrası süreçte, Türkçe terim üretimi, genellikle resmî kurumsal destek bulunmaksızın gelişmiştir. Tıp ve hukuk gibi terim reformunun nispeten dışında kalanların yanında [1], eğitim bilimleri gibi Türkçeleştirme bakımından daha başarılı olunan alanlar vardır.

Eşgüdüm ve ölçünleştirme bakımından: Terim reformunun başarısını göreceli biçimde gölgeleyen bir husus, öğretim kademeleri arasındaki kopukluğun giderilememesi olmuştur. 1972'de yapılan 13. Türk Dil Kurultayı'nda üniversiteler ile ortaöğretim kurumlarında aynı alandaki terimlerin birbiriyle örtüşmediği, öğrencilerin üniversitelerde âdeta yeni bir dil öğrenmek zorunda kaldıkları, Millî Eğitim Bakanlığının en önemli görevinin bu farkı ortadan kaldırmak olduğu ifade ediliyordu.

Kurumsal hafıza bakımından: Kamusal ve özel kurum ve kuruluşların hatta araştırmacıların ortaya koyduğu çok sayıdaki yeterli, yetersiz her türlü çalışma, yapıldıkları dönem ve çevreyle sınırlı kalmış, hatta kurum ve kuruluşların çalışmaları, bir süre sonra kurumsal hafızaları içinde dahi kendisine yer bulamamıştır. Doğal olarak terim çalışmalarında gerekli ve yeterli iş birliği ortamı ve eşgüdüm sağlanamamıştır [30, 211-212].

Kuram ve eleştiri bakımından: Terim çalışmaları, genellikle Arapça, Farsça kökenli sözcüklerin tasfiye edilmesi veya daha düşük dereceli olarak Batı dillerinden girmeye devam eden yeni terimlere karşılık bulma şeklinde geliştiğinden, bu çalışmalar nitelikli kuramsal yayınlarla desteklenememiş, derinleştirilememiştir. Terim bilim çalışmaları ile ilgili değerlendirme yazıları ve eleştiriler yetersizdir. Yapılan eleştiriler genellikle yabancı kökenli sözcüklerin kopyalanmasına yakınmaktan öteye gidememiştir. İstisnai isimler ve çalışmalar dışında, batı dünyasında son on yıllarda gelişen terimbilimin bulgularından yararlanılmamış, konuyla ilgili kuramsal çalışmalar ise el kitabı niteliğindeki kılavuzlar ve az sayıdaki makaleden ibaret olmuştur.

Son olarak, Kurum kaynaklarına göre, TDK Terim Kolu'nun Türk diline sağladığı katkılar şu şekilde özetlenebilir [89, 186-187]:

- İlk ve ortaöğretim düzeyinde terimlerin Türkçeleştirilmesi, ana dilde eğitim, ulusal eğitim ve eğitimin birleştirilmesi ilkelerini desteklemiştir.
- Terim çalışmaları ilk ve ortaöğretimden yükseköğretime değin Türkçenin bilim dili olarak gelişimine katkı sağlamıştır.
- Terim sözlükleri, genellikle yükseköğretim kademesinde görevli uzmanlarca hazırlandığından, süratle uygulama alanına aktarılmıştır.
- Yayımlanan terim sözlükleri güvenilir başvuru kaynakları olarak kullanılmaktadır.
- Terimlerin Türkçeleştirilmesi, bilimin, tekniğin ve teknolojinin halk yığınlarına aktarılmasında dolaylı da olsa katkıda bulunmuştur.

IX. TÜRK TERİMBİLİM ÇALIŞMALARINDA GELECEĞE DOĞRU

Terminoloji; UNESCO vd. uluslararası kuruluşlar tarafından küresel çapta bir konu olarak ele alınmaktadır. UNESCO'nun yayımlandığı *Terminoloji Politikaları İçin Kılavuz* [90], konuyla ilgili önemli bir belgedir. Kılavuzda küreselleşmenin dillere yönelik etkisi değerlendirildikten sonra, dil ve terminoloji planlamalarının evrensel nitelikleri, terminoloji politikalarının *hazırlık, planlama, uygulama, sürdürme* aşamaları değerlendirilmekte, ayrıca, ulusal düzeylerde tasarlanan ve uygulanan terminoloji politikalarının/stratejilerinin *nüfus, kültürel, etno-linguistik, jeo-linguistik, sosyo-psikolojik* vb. karmaşık etkenleri incelenmektedir.

Türkiye'deki terim çalışmalarına bilimsel alanların dışında, gündelik yaşam açısından bakıldığında, ithal ürünlerde Türkçe kullanım kılavuzu zorunluluğu, tüketici haklarının korunmasına yönelik mevzuatın yaşama geçirilmesi ve uluslararası şirketlerin pazar payını artırma endişesinden kaynaklanan Türkçe lehine gelişmeler yaşanıyor. Böylelikle terimlerin Türkçeleştirilmesine ve Türkçe aracılığıyla geniş kitlelerce daha anlaşılır hâle getirilmesine yönelik çalışmalar önem kazanıyor. Öte yandan kamu kurumları özel şartnamelerinde satın alacakları ithal ürünlerde, Türkçe yazılımı tercih nedeni olarak belirtiyor, bu tercih uluslararası şirketleri ürettikleri aygıtların yazılımlarını Türkçe terminoloji ve karakterler yönünde değişikliğe zorluyor.

Uluslararası iş birliği, yeni bir uygarlık tarzına doğru yönelişle; terimlerde hızlı bir yenilenme, güçlü değişim ve yaratım süreci ortaya çıkıyor. Dilde değişim süreçleri hızlanıyor, sözcük ve terim üretimindeki yoğunluk bütün çağdaş uygarlığa açık dillerde olduğu gibi Türkçede de ilgi çekici bir aşamaya geliyor [2, 386]. Modern enformasyon ve bilgi toplumlarında teknik kavram ve terimler hacimce de büyümeye devam ediyor. Terminoloji; dil ve kültür bariyerlerini aşarak duyarlı ve etkili bir iletişim için gerekli, mütercim ve tercümanlar için önkoşul durumundadır. Terminoloji neredeyse tüm ölçünleştirme ve uyum faaliyetlerinin vazgeçilmez bir ögesi, terminoloji yönetimi ise üretimi, kaliteyi ve kullanıcı memnuniyetini amaçlayan sürecin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir [91].

Terminoloji planlama etkinlikleri son on yıllarda *e-Ticaret, mobil telefon, e-Öğretim, e-Sağlık, e-Bilim, e-Devlet* vd. 'e' etkinliklerindeki uygulamalar ve diğer gelişmelerle *ulusal, bölgesel veya yerel düzeyler, hükümet organizasyonları (IGO'lar), Uluslararası sivil toplum kuruluşları (NGO'lar), büyük kurum ve kuruluşlar* (çok uluslu girişimler dâhil) düzeylerinde ve ulusal ve uluslararası iş birliği ve ölçün arayışlarının koordinasyonunu sağlama yönünde gelişiyor.

Terimler, Türkiye'de de diğer ülkelerde olduğu gibi, ulusal düzeyde yabancı terimlere karşılıklar bulma ve açıklama aşamasından, uluslararası alanda çok yönlü ve çok boyutlu olarak ele alınması gereken bir 'sorun' hâline geliyor. Terminoloji çalışmalarında ulaşılan bu nokta dikkate alınmaksızın, terminoloji sorununun ulusal çapta dahi çözümlenemeyeceği ortaya çıkıyor.

X. KİMİ ULUSLARARASI KURULUŞLAR

InfoTerm: 1971 yılında, UNESCO tarafından terminoloji alanındaki uluslararası iş birliğini desteklemek ve koordine etmek amacıyla kurulan *International Information*

Centre for Terminology (InfoTerm) aracılığıyla yürütülen çalışmalarda; uluslararası, bölgesel ve ulusal terimbilim enstitüleri, organizasyonlar ve ağlar, kamusal veya yarı kamusal veya başka tür kâr amacı taşımayan enstitülerden oluşan üyeler terimbilim etkinliklerine katılmaktadırlar. InfoTerm'in çalışmalarında *terimbilim kurumları, enstitüler, organizasyonları ve ağları arasındaki iş birliği ve koordinasyonun teşvik edilmesi, terimbilim politikaları ve stratejileri, terimbilimsel verilerin hukuki görünümüleri, yayım hakkı (copyright), içerik birlikteliğinin kuramsal ve yöntemsel sorunları, yukarıdaki maddelerle ilgili ilkelerin ölçünleştirilmesi, yöntemler ve belirli uygulamalar yani terminoloji ölçünleştirilmesi* vb. konularında iş birliği yapılmaktadır [92].

TermNet: Terimbilim çalışmaları ile ilgili uluslararası alanda diğer önemli bir kuruluş da *TermNet*'tir (International Network for Terminology 'Terminoloji İçin Uluslararası Ağ'). *TermNet*, terminoloji alanında iş birliği için bir çalışma ağı kurmak üzere yine UNESCO'nun öncülüğüyle kurulmuş, 1998'de kâr amacı gütmeyen bir organizasyon olarak tescil edilmiştir. *TermNet*; küresel terminoloji pazarının gelişmesine katılan şirketler, üniversiteler, enstitüler ve topluluklar için uluslararası bir forumdur. *TermNet* üyeleri *terminoloji ürün ve hizmetlerinin geliştirilmesi ve pazarlanması, iş birliği projelerinin planlanması ve hayata geçirilmesi, pratik amaçlı eğitim fırsatlarının ve yaz okullarının organizesi* vd. çalışmalarla faaliyetlerini sürdürmektedir.

Avrupa Birliği: AB'nin üye ülkeler veya aday ülkelerle yürüttüğü müzakereler sürecinde, bağlayıcı olan çeşitli müktesebat ve süreçlerle terminolojik bakımdan uyumlaştırma çalışmaları sürmektedir. Öte yandan, AB mevzuatıyla ilgili resmî veya gayri resmî çok sayıda terim sözlüğü tek dilli [93], iki veya çok dilli ve genel ağ ortamında gelişmelere göre güncellenmek suretiyle ilgililere sunulmaktadır. Örneğin, *Europa Glossary*'de [94], Avrupa'nın bütünleşmesi ve AB kurum ve faaliyetleri ile ilgili terimler açıklamakta ve Nice Anlaşması, Lizbon Anlaşması vb. gelişmelere göre düzenli olarak güncelleştirilmektedir. 2004'ten önceki dönemin resmî dilleri ile ulaşılan sözlük, diğer resmî dillere de aktarılma sürecindedir. Genel ağda, resmî statüsü bulunmayan, ancak medya ve AB çalışanları tarafından kullanılan *Euro jargon* ile ilgili kaynaklar da yer almaktadır [95].

XI. SONUÇ: Türk terim bilim tarihinin son iki yüzyıllık döneminde, birbirini beslemese de, önemli ve geniş bir literatür ve uygulamadan doğan birikim oluşmuştur. Cumhuriyet dönemi dil planlamasının bir parçası olan terim çalışmalarının, Türkçenin bilim olarak gelişmesine önemli katkıları vardır. Özellikle TDK, yayımladığı 100 civarındaki terim sözlüğü ile bilim dallarının terimlerinin belirlenmesi ve tanımlanması ve ölçünleştirilmesi bakımından kayda değer bir başarı sağlamıştır.

Türkiye'de bugün itibarıyla terim bilim alanındaki çalışmalar, kamu kurumları, toplum yararına çalışan sivil toplum kuruluşları ve çalışmalarla, bir bölümü genel ağ erişimli veri tabanları oluşturmak suretiyle eşgüdümsüz ve dağınık olarak sürmektedir. Terimlerle ilgili ölçünleştirme, yaygınlaştırma vb. her türlü çalışmanın TDK gibi resmî bir kurumun gözetiminde ve bağlayıcılığı bulunacak, başta bakanlıklar olmak üzere, ilgili tüm kurum ve kuruluşları da içine alacak şekilde yani ulusal düzeyde yürütülmesi gerekmektedir. Bu yolda TDK öncülüğünde başlatılan çalışmaların aksamaması, genişletilmesi ve geliştirilmesi gerekiyor.

AB'ye üyelik perspektifi de göz önünde tutulduğunda, terminoloji sorununun bilimsel açıdan farklı bilim alanları ile kesişimleri ve kendi alt alanları bulunan ayrı bir bilim dalı olduğu değerlendirilmelidir. Yönetimsel açıdan sorun, ayrı birimler tarafından yönetilmek üzere bağımsız olarak ele alınmalı ve AB müktesebatı ile de uyumlaştırılmalıdır. Bu amaçla terim çalışmaları için ölçünlere uygun modeller geliştirilmeli ve terim bilim alanındaki akademik kurum, kuruluşlarla ve InfoTerm, TermNet gibi küresel kuruluşlarla iş birliği yapılmalıdır.

Kısaltmalar:

- agm : adı geçen makale
agy : adı geçen yapıt
bk. : bakınız
Fr. : Fransızca
H. : hükümrânlık (tahtta kalma süresi)
İng. : İngilizce
Osm. : Osmanlıca
ör. : örneğin
S. : Sayı
s. : sayfa

Kaynakçalar:

1. Velidedeoğlu H. V. 1961 Anayasasının Dili. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. – 1972. – s. 24.
2. Vardar Berke. Terim bilimsel Etkinlik ve Terim bilim // Türk Dili. – 1980. – s. 346, s. 385-389.
3. Zülfikar Türk terimciliği ifadesini tercih etmektedir. bk. Zülfikar H. Türk Terimcilik Tarihi İçinde Peyami Sefa // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Özel Sayı TDK'nin 70. Yılı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002. – s. 697, s. 114.
4. Barda Zuhal. Türkiye'de Terimbilim Çalışmalarının Dünü, Bugünü ve Yarını/Hommage à Hasan-Âli Yücel Anma Kitabı. (H. Anamur yönetiminde). – İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 1997. – s. 326.
5. Levend Ağâh Sırrı. Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972. – s. 68-75.
6. Levend A. S. Şemseddin Sami. – Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969. – s. 152-157.
7. Jazayeri M. A. Western Influence in Contemporary Persian: A General View. – BSO(A)S 29, 1966. – pp. 79-96.
8. Akalın Ş. H.. Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Özel Sayı TDK'nin 70. Yılı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002. – s. 16.
9. Levend Ağâh Sırrı. Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972. – 354-370; TDK. Dil Devriminin 30 Yılı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1962. – s. 11.
10. Emre Ahmet Cevat. Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1933. – s. 343-352.
11. Levend Ağâh Sırrı. Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972. – s. 382-387; Heyd, Uriel. Türk Ulusçuluğunun Temelleri. Ankara:

- Kültür Bakanlığı, 1979. – s. 136-141; Akalın Ş. H.. Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Özel Sayı TDK'nin 70. Yılı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002. – s. 23. TDK 1962, s. 13; Levend, 1972, agy, s. 389-535; s. 409.
12. Özel Sevgi, Özen Haldun, Püsküllüoğlu Ali. Atatürk'ün Dil Kurumu ve Sonrası. – Ankara: Bilgi Yayınevi, 1986.
13. Z. Korkmaz. Atatürk ve Türk Dili: Belgeler. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992. – s. 190.
14. TDK. Kuruluşundan Günümüze Türk Dil Kurumu (Nizamname, Tüzük, Yasa ve Yönetmelikler). – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. – s. 20, 27, 39.
15. İmer K. (1998). Türkiye'de Dil Planlaması: Dil Devrimi. Ankara: Kültür Bakanlığı. s. 7-25, 65.
16. Aksoy Ömer Asım. Dil Gerçeği. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982. – s. 64.
17. Özdemir E. Dil Devrimimiz. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980. – s. 50.
18. <http://www.tdkkitaplik.org.tr/kararlar/1933024.pdf>
19. Başkan Özcan. Terimlerde Özleşme Sorunu // Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1973-1974. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1974. – s. 173-184.
20. Türk Dil Kurumu. Terim Kolu Çalışmaları. Türk Dili: Türk Dil Kurumu Bülteni. – İstanbul: Devlet Basımevi, 1936. – s. 10.
21. Eker Süer. Türk Dil Bilimi Bakımından Tarihî Askerî Terminoloji-Modern Dönemde Rütbe ve Birlik Adları. – Ankara: Grafiker Yayınları, 2007.
22. Geometri, modern Türkçe terimlerle hazırlanan ders kitabı niteliğindeki ilk çalışmadır. 1937'de Kültür Bakanlığı, 1971'den itibaren TDK tarafından yayımlanmıştır.
23. Millî Eğitim Bakanlığı. Geometri. – İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.
24. TDK. Türk Dil Kurumu ve Etkinlikleri. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981. – s. 11, 12; Z. Korkmaz. Atatürk ve Türk Dili: Belgeler. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992. – s. 244.
25. Dilâçar A. vd. Türk Dil Kurumunun 40 Yılı. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1972. – s. 155, 156.
26. Dizdaroğlu, H. Türk Dil Kurumu Çalışmaları (1932-1966). – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1966. – s. 41-57.
27. TDK. Türk Dil Kurumu ve Etkinlikleri. Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981. – s. 17.
28. Köksal A. Elli Yıl Boyunca Türk Dil Kurumu Terim Kolu Çalışmaları // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. –Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983. – s. 381, s. 269-278.
29. Akalın Ş. H. Türkçenin Teknik Terim Zenginliği // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003. – s. 624, s. 770-772.
30. TDK. Terimleri Türkçeleştirmede İşbirliğine Çağrı. Türk Dili. – Türk Dil Kurumu Yayınları, 1977. – s. 211-212.
31. Türk Dil Kurumu. Türk Dili Bülteni. Mayıs, Haziran, 1936.
32. TDK. Yabancı Kelimelere Karşılıklar. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.
33. Eren H., Zülfikar H. Anayasa Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985.
34. TDK. Haberler: Türk Dil Kurumu ve Mühendislik Fakülteleri, Mühendislik Terimlerinin Türkçeleştirilmesinde Ortak Çalışma Yapıyor // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – 2002. – s. 604, s. 379-380.
35. Türk Dil Kurumu. İzlem tasarımı 'Stratejik Plan' (2008-20012). – 2007. – s. 18.
36. <http://www.tdk.gov.tr>
37. <http://www.tdkkitaplik.org.tr/kurultay06/K0602002.pdf>
38. Akalın, Ş. H. (2002). Bilişim Türkçesi. Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Özel Sayı Dil Bayramın 70. Yılı. S. 609, s. 472-481.

39. <http://tdkterim.gov.tr>
40. TDK. Yabancı Sözlere Karşılıklar Kılavuzu. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2008.
41. Candemir, A. Video, Kamera ve Işık Terimleri. – Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2005; Boynukara, H. Modern Eleştiri Terimleri. – Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993.
42. <http://www.tod-net.org>
43. Çıkmaz S. Türkçe Anatomi Terimlerinin Etimolojik ve Semantik Açısından İncelenmesi. – Edirne: Trakya Üniversitesi Doktora Tezi, 2006.
44. http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/gozbilim_derlem_arastirma.pdf
45. Sertkaya, O. F. Eski Türkçe’de Mûsikî Terimleri ve Mûsikî Âlet İsimleri. – İstanbul, 1982.
46. Koçak D. Toplumsal Boyutta Terimbilim Çalışmaları: Fransa’daki Afnor Terim Birliği’nden Yola Çıkarak Türkiye’de Terimlerde Standartlaştırma Modeli Oluşturmak. – İstanbul: Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005.
47. http://www.infoterm.info/pdf/about_us/Script_TermPols.pdf
48. <http://www.termturk.net>
49. TDK. İkinci Türk Dil Kurultayı. Türk Dili Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, 1934. – s. 75, 76, 77.
50. Eker, S., Karabulut, E., Gluhić, S., Kadrić, K. vd. Türkçe-Boşnakça-İngilizce Müşterek Askerî Terimler Sözlüğü/Tursko-Bosanski Zajednički Rječnik Vojnih Termina. – Sarajevo, 2001.
51. <http://www.tuba.gov.tr>
52. Uyguner M. Türk Standartlarında Terim Sorunu. Türk Dili. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1969. – s. 255-260; Uyguner M. Bilim Terimleri Sözlüğü [Türk Standartları Enstitüsü yayını] // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara, 1975. – s. 290, s. 693-694.
53. <http://www.tse.org.tr>
54. <http://www.dildernegi.org.tr>
55. Göğüş B. Anlatım Terimleri Sözlüğü. – Ankara: Dil Derneği, 1998.
56. Göğüş, B., Oğuzkan, F., Önerioy, O., Ünlü, Koçak, S. Yazın Terimleri Sözlüğü. – Ankara: Dil Derneği, 1998.
57. Köksal A. Bilişim Terimleri Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981.
58. <http://tdkterim.gov.tr>
59. Çukurova Türkoloji Araştırma Merkezi (http://turkoloji.cu.edu.tr/mitoloji_sozluk/ara.php)
60. Maden İşleri Genel Müdürlüğü (<http://www.migem.gov.tr/links/kaynakca/sozluk/sozluk-ana.htm>).
61. Harita Genel Komutanlığı (<http://www.hgk.mil.tr/sozluk/sozluk.asp>)
62. Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı=TEMA (<http://www.tema.org.tr/Sayfalar/CevreKutuphanesi/Sozluk.html>).
63. Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği=ÜNAK (<http://kaynak.unak.org.tr/mod/glossary>)
64. <http://www.tipterimleri.com>
65. <http://www.tbd.org.tr>
66. Napolnova E. M. İnşaat ve Mimarlık Terimleri Sözlüğü Rusça-Türkçe, Türkçe-Rusça. – Alfa Yayınları, 2008.
67. Webster, R. Marketing Terimleri Lûgati. – Ankara: Milletlerarası Ticaret Odası Türkiye Millî Komitesi Yayını – 1962. – No: 12.
68. Türkay K. Terim Nedir? A. Dilâçar. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1982. – s. 143-148.
69. Hatiboğlu V. (Kılıçoğlu). Atatürk ve Terim Devrimi // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1971. – s. 242, s. 88-91

70. Vardar B. Dil Öğretimi Üzerine: Bildirişimin İşlevi, Alan Kavramı ve Terim Öğretimi // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Dil Öğretimi Özel Sayısı. – 1983. – C: XLVII. – Temmuz-Ağustos. – S: 379-380, s. 3-7
71. Özdemir E. Terim Hazırlama Kılavuzu. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1973.
72. Dizdaroğlu H. Terimler Üzerine. Dil Yazıları I. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988. – s. 12-17.
73. Zülfikar H. Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1991.
74. Akalın S., Yılgör, A. Seyhan, N. Ayakkabıcılık Terimleri Sözlüğü. – İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1993.
75. Naskali Gürsoy, E. Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.
76. Naskali Gürsoy, E. Türkiye Türkçesi-Özbekçe-Rusça Gramer Terimleri Karşılıkları (N. Mahmudov ile birlikte) // Bir-Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. – İstanbul, 1994. – s. 2.
77. Atatürk Kültür Merkezi. Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü. – Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2006.
78. <http://www.turkacadem.kz>
79. <http://www.tdkterim.gov.tr/bts>
80. Vardar Berke. Terimbilimsel Etkinlik ve Terimbilim // Türk Dili. – 1980. – s. 346, s. 385-389; Koçak D. Toplumsal Boyutta Terimbilim Çalışmaları: Fransa'daki Afnor Terim Birliği'nden Yola Çıkarak Türkiye'de Terimlerde Standartlaştırma Modeli Oluşturmak. – İstanbul: Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005. – s. 14-18.
81. Dilâçar, A. Terim Nedir? // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1957. – S. 64, s. 207-210.
82. Zülfikar H. Düünden Bugüne Türkçe (Terim cenneti, terimlerde birlik sorunu). Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007. – S: 672, s. 838-845.
83. Zülfikar H. Terimleri Açısından Teknik Dil // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985. – S. 404, s. 6064.
84. Öneş A. A. Başka Dillerden Haberler: Teknik Terimler Meselesi; İlgi çekici bir yazı; Yeni bir 'yanlışsız gün' // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – 1960. – S. 100, s. 213-215; Akalın, 2003, agm, s. 777-778.
85. Hançerlioğlu O. Osmanlıcada Terim Kargaşası // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – 1968. – S. 202, s. 383-387.
86. <http://kayaum.politics.ankara.edu.tr/yonetimincelemeleri/idare.doc>
87. Cöntürk G H. Eleştirmede Terim, Tanım ve Sonuç // Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1956. – S. 59, s. 681-683.
88. Çankaya, S. Dil, Teknoloji ve Mühendis. Elektrik Mühendisliği. – 2007. – S. 431, s. 5-11.
89. Tan Nail. Kuruluşunun 70. Yıldönümünde Türk Dil Kurumu. – Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001. – s. 186-187.
90. UNESCO (2005). Guideliness for Terminology Policies. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001407/140765e.pdf>).
91. http://www.infoterm.info/about_us/index.php
92. <http://www.infoterm.info/index.php>
93. http://www.avrupa.info.tr/Bilgi_Kaynaklari/Terimler_Sozlugu_Glossary_S.html?pageindex=7
94. http://europa.eu/scadplus/glossary/index_en.htm
95. http://europa.eu/abc/eurojargon/index_en.htm